

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Серія: Навчально-методичні посібники

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до вивчення дисципліни

Для здобувачів вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності

Одеса
Фенікс
2024

УДК 340.15(477)(073)
Є924

Рекомендовано до друку рішенням навчально-методичної ради
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 25.12.2023 р.)

Автори-укладачі:

Єфремова Наталя Володимирівна – канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права НУ «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000–0003–0497–2619

Горяга Оксана Вікторівна – канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права НУ «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000–0001–5866–3550

Рецензенти:

Бехруз Х. Н. – доктор юрид. наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Манько Д. Г. – доктор юрид. наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін факультету права та економіки Міжнародного гуманітарного університету.

Є924 Історія держави і права : навч.-метод. реком. для здобувачів вищ. освіти ступ. «бакалавр» в галузі знань 08 «Право» за спец. 081 «Право» ф-ту адвокат. та антикоруп. діяльності НУ «Одес. юрид. академія» / Н. В. Єфремова, О. В. Горяга. – (Серія «Навчально-методичні посібники»). – Одеса : Фенікс, 2024.– 82 с. – Режим доступу:

Навчально-методичні рекомендації підготовлено з метою надання методичної допомоги в опанування дисципліною «Історія держави та права» й самостійного вивчення найважливіших тем. Матеріали рекомендацій складено на основі попередніх видань та згідно зі змінами навчального плану 2023 р. Видання містить перероблені навчальні матеріали, плани практичних занять та список літератури, пояснення щодо змісту самостійної роботи здобувачів та питання до екзамену із зазначеної дисципліни.

Видання стане у нагоді всім, хто цікавиться питаннями історії держави і права зарубіжних країн та України.

УДК 340.15(477)(073)

© Н. В. Єфремова, О. В. Горяга, 2024

ПЕРЕДМОВА

На початку знайомства з матеріалами нової для Вас дисципліни «Історія держави і права» важливо нагадати про те, що держава і право – різні соціальні явища, які органічно поєднані і взаємозалежні між собою, обумовлюють одне інше. Держава немислима без права, бо її структура та діяльність регламентуються правовими нормами, які видаються і гарантуються державою. Ця дисципліна показує, що успіху досягали переважно ті країни, в яких було ефективне законодавство, судова система та боєздатна армія.

«Історія держави та права» входить до циклу юридичних дисциплін, які мають бути засвоєні сучасними фахівцями з різних галузей права, адже історико-правовий розвиток є каталізатором формування політичних програм і правових доктрин сьогодення. Дисципліна розкриває конкретні процеси розвитку державно-правових інститутів і явищ, що минають в певному історичному просторі. Це означає, що при вивченні її матеріалів доводиться мати справу з величезним обсягом інформації, яка стосується державно-правового розвитку як України так і окремих зарубіжних країн.

Її вивчення дозволить вам не тільки задовольнити пізнавальні потреби, а й підведе до вивчення галузевих юридичних дисциплін. Отже, її ґрунтовне вивчення, передусім, потрібне для всебічного глибокого усвідомлення галузей діючого права в Україні, а розроблені рекомендації допоможуть вам правильно зорганізувати роботу з матеріалами дисципліни та досягнути успіхів.

Методичні рекомендації підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Історія держави і права» та складаються з двох загальних блоків. Перший присвячено вивченню історії держави і права зарубіжних країн, другий – історії держави і права України.

Програмою навчальної дисципліни також передбачено значний блок самостійної роботи, яку здобувач повинен виконувати систематично, протягом навчального року. Самостійне вивчення теоретичного курсу необхідне для розуміння цілісної системи поглядів на державний і суспільний лад на різних етапах їх становлення; ознайомлення з установами та інститутами Античності, Середньовіччя, Нового і Новітнього часу, що вплинули на сучасну юридичну культуру та вміння прогнозувати основні тенденції розвитку сучасної України.

1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

1.1. Анотація

Історія держави і права – фундаментальна юридична дисципліна, яка вивчає засоби і шляхи розвитку держави і права у якості єдиного феномену, як цілісного механізму взаємодії усіх його частин. Вона спрямована на пізнання процесів становлення та еволюції правових та державних структур, виявлення їх специфіки та своєрідності, з одного боку, та загальних закономірностей розвитку – з іншого. У процесі її вивчення важливо не тільки виявити тенденції розвитку права та державного ладу різних країн, а й об'єктивно їх аргументувати. Фактично дисципліна вивчає два найважливіші явища соціальної історії: державу і право в їхньому взаємозв'язку.

Як самостійна галузь наукового знання Історія держави і права бере свій початок з кінця XVIII–XIX ст. Так, велику роль у формуванні історико-правових знань відіграла історична школа права в Німеччині (Г. Пухта, Ф. Савіньї та ін.), що вела дослідження головним чином з історії римського та національного німецького права. В університетах на українських теренах дисципліна викладалась з XIX століття.

Предметом навчальної дисципліни «Історія держави і прав» є генезис усієї системи правового регулювання відносин у суспільстві в процесі загального розвитку цивілізації, аналіз взаємовідносин права і держави у різних державно-правових системах, а також визначення загальних закономірностей формування становлення, розвитку та трансформації державного і суспільного ладу, правових систем конкретних країн світу на різних стадіях їх розвитку.

Друга частина програми цієї дисципліни присвячена вивченню процесів виникнення, становлення, розвитку різноманітних типів і форм держави та права, а також державно-правових інститутів, суспільно-політичних систем, що функціонували на території Укра-

їни та інших країн у їхній історичній конкретності та хронологічній послідовності до сучасності.

Історія держави і права як дисципліна оперує безліччю фактів, конкретних подій політичного життя, діяльності держав, урядів, класів, партій тощо. Але вона не являє собою простий набір знань про минуле держави і права.

Метою вивчення дисципліни «Історія держави і права» є виявлення історичних закономірностей розвитку держави й права. Отже, майбутні юристи повинні володіти знаннями про загальні закономірності, особливості та тенденції становлення і розвитку державно-правових інститутів як України так і інших країн Світу в хронологічній послідовності.

Матеріали цієї дисципліни містять загальні відомості про державно-правові явища та процеси, властиві тому чи іншому суспільству на різних етапах його розвитку. Також вони дозволяють ознайомитись із сучасними процесами у державно-правовій сфері різних країн, сформувати навички самостійного аналізу та оцінки стану політико-правової організації сучасного суспільства.

Отримані знання дають можливість майбутньому фахівцю не тільки глибше зрозуміти реалії сучасності з урахуванням світового соціального досвіду, а й передбачати подальший розвиток держави й права. Також вивчення цієї дисципліни сприяє формуванню широкого загальнокультурного світогляду, професійної правосвідомості, правової культури майбутнього юриста, виховує патріотизм та повагу до Батьківщини тощо.

Через свою пізнавальну цінність та інформативність Історія держави і права є дієвим інструментом формування історичної свідомості людини. Ця наука дає можливість не тільки глибше зрозуміти державно-правові реалії сучасності, а й прогнозувати подальший розвиток держави і права. Вона озброює юристів необхідними знаннями, що допоможуть їм у практичній діяльності з подальшого здійснення програми глибоких економічних реформ, з демократизації політичного життя та охорони прав громадян, з реалізації конституційної ідеї правової держави в Україні.

Навчальна дисципліна «Історія держави і права» вивчається під час засвоєння циклу загальнонаукових компетентностей і є під-

грунтям для переходу до засвоєння спеціальних (фахових) компетентностей за обраною спеціалізацією.

Під час навчання здобувачі вищої освіти мають виробити вміння: аналізувати історико-правові документи, державні реформи у сфері організації органів влади й управління, суду та судочинства, права, які здійснювались на українських теренах у минулому; проводити порівняльну характеристику рівня та якості кодифікаційних робіт, які відбувались в історії української державності та європейських держав; застосовувати знання з історії держави і права України для оцінки сучасної системи права, суду, діяльності прокуратури та адвокатури, політичної дійсності.

Форми вивчення навчальної дисципліни: *лекції, практичні заняття, самостійна робота здобувачів, індивідуально-наукове завдання.* Згідно з силабусом навчальної дисципліни, крім лекційного курсу з Історії держави і права проводяться практичні заняття. Їх мета – виробити у здобувачів уміння самостійно вивчати питання історії держави і права, аналізувати законодавчі акти, формулювати і обґрунтовувати історико-теоретичні висновки та узагальнення. При цьому, практичні заняття доповнюють і поглиблюють теми лекційного курсу.

Для підготовки до практичного заняття здобувачам пропонується тема, план практичного заняття, методичні рекомендації та список літератури. Особливої уваги з боку здобувача в процесі вивчення дисципліни потребує ретельне вивчення хрестоматійних джерел.

1.2. Оцінювання успішності та технології викладання

Процес контролю як комплексна система діяльності у навчальному процесі ВНЗ охоплює ряд елементів: стандартизація цілей, перевірка, оцінювання, аналіз. Враховуючи надзвичайно важливе значення контрольних заходів для забезпеченні якості навчання в системі вищої освіти, насамперед увага зосереджується на питаннях комплексної діагностики успішності здобувачів вищої освіти. Це теоретично обґрунтована та практично апробована педагогічна система встановлення основних ознак, які характеризують компетентності, сформовані в процесі навчання здобувача – майбутнього фахівця¹.

¹ Історія української юриспруденції: навч.-метод. посіб. Для здобув. ступ. «доктор філософії» у галузі права 081 «Право», за спец. «Фундаментальна

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти щодо опанування навчальної дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Проведення контролю та оцінювання знань, умінь і навичок із дисципліни «Історія держави і права» передбачає наступні можливі індивідуальні засоби діагностики успішності та навчання:

- **теоретичні:** тести, ситуативні завдання, усна відповідь;
- **практичні:** робота з наочним і дидактичним матеріалом, джерелами і літературою, складання таблиць;
- **творчі:** повідомлення, реферат, доповідь, наукове есе, презентація доповіді.

Форми контролю. Контроль знань здійснюється з метою встановлення рівня засвоєння здобувачами теоретичного матеріалу та практичних навичок, передбачених навчальною програмою дисципліни, і включає такі форми: поточний контроль, проміжний контроль, підсумковий контроль.

Поточний контроль передбачає перевірку знань на практичних заняттях (обговорення, повідомлення, доповіді, реферати, тести тощо) або проведення контрольних робіт.

Проміжний контроль проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоєності здобувачами вищої освіти відповідного об'єму опрацьованого та вивчення матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань.

Підсумковий контроль передбачає залік у 1-му семестрі та екзамен у 2-му. Під час оцінювання враховуються наступні критерії:

- характеристики відповіді: елементарна, фрагментарна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча;
- якість знань: правильність, повнота, осмисленість, глибина, системність, узагальненість;
- рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки;
- досвід творчої діяльності: вміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, розв'язувати проблеми.

1.3. Застосування сучасних технологій викладання та навчання

Підготовка фахівців освітньо-наукового ступеня «бакалавр» за спеціальністю 081 «Право», галузь знань 08 «Право» здійснюється шляхом ефективного поєднання традиційних методик навчання та сучасних педагогічних технологій, таких як інформаційно-комунікаційне навчання, навчання із залученням інтерактивних методик, навчання за технологію тренінгу. Найчастіше використовуються інтерактивні, проєктні технології, вітагенне навчання, засноване на актуалізації життєвого досвіду особистості та її інтелектуально-психологічного потенціалу в освітніх цілях.

Слід погодитися з О. С. Івановою, яка вважає: «Вітагенне навчання засновано на актуалізації життєвого досвіду особистості, її інтелектуально-психологічного потенціалу в освітніх цілях. Життєвий досвід – це інформація, що стала надбанням особистості, налагоджена в резервах довгострокової пам'яті, що знаходиться у стані постійної готовності до актуалізації в адекватних ситуаціях. Вона являє собою сплав думок, почуттів, учинків, прожитих людиною, які являють для неї самодостатню цінність»².

З метою підвищення ефективності та якості навчання здобувачів вищої освіти у Національному університеті «Одеська юридична академія» застосовуються освітні дистанційні технології, які забезпечують доступ здобувачів освіти до електронних навчальних матеріалів у процесі навчання.

Спільним напрямком діяльності кафедр університету та відділу тестології Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи є формування системи електронних ресурсів з навчальних дисциплін (розпор. № 12–3 від 11.03.2020 р.)³.

² Іванова О. С. Вітагенні технології навчання у вищому технічному навчальному закладі. Управління якістю підготовки фахівців: зб. матеріалів XXV Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 27.05.2020 р.) / Одес. держ. академія будів. та архіт. Ч. 1. Одеса, 2020. С. 87.

³ Іванова О. С. Вітагенні технології навчання у вищому технічному навчальному закладі. Управління якістю підготовки фахівців: зб. матеріалів XXV Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 27.05.2020 р.) / Одес. держ. академія будів. та архіт. Ч. 1. Одеса, 2020. С. 87.

Цифрові освітні технології дозволяють зробити процес підготовки кваліфікованих фахівців мобільним і забезпечують безперервність процесу навчання. Використання електронних навчальних ресурсів сприяє можливості отримувати додаткову інформацію, самостійно вивчати матеріал, відпрацьовувати пропущені заняття, виконувати завдання, спілкуватися за допомогою інформаційних технологій тощо.

Викладачі кафедри історії держави і права забезпечують подання матеріалів навчальних дисциплін із застосуванням освітньої платформи *Moodle* з доступом через мережу Інтернет (<http://moodle.opua.edu.ua/>).

Для покращення якості вивчення дисципліни «Історія держави і права» фахівцями кафедри було підготовано колекцію візуальних матеріалів, яка стала складовим елементом електронного курсу для засвоєння історико-правових знань. Матеріали колекції відносяться до наступних тем:

«Суспільно-політичний лад і право на українських землях під іноземною зверхністю» (41 слайд),

«Держава і право УНР та Української Держави (березень 1917 р. – листопад 1918 р.)» (108 слайдів),

«Проголошення ЗУНР ТА УНР доби Директорії» (46 слайдів). Колекція постійно поповнюється та зазвичай використовується у матеріалах презентацій.

Освітня платформа *Moodle* надає розширені можливості використання візуальних матеріалів у формуванні предметних компетенцій. Застосування комплексного підходу створює умови досконалого оволодіння здобувачами навчальною дисципліною та інформаційними технологіями.

Отже, застосування таких сучасних технологій навчання сприятиме формуванню творчої особистості здобувача вищої освіти, розвиватиме його вміння критично мислити тощо. Інтерактивне навчання ще називають самонавчанням, яке забезпечує ґрунтовність формування знань, вищу їх засвоюваність порівняно з традиційним навчальним процесом, що підтверджує піраміда запам'ятовування.

2. НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Форма- навчання	Курс	Семестр	Лекцій, год	Практичні заняття, год	Всього ауд. год.	Індив. наук. завд.	Самостійна робота, год.	Всього годин	Форма контр- олю
Денна форма	1/2	1/2	28	34	62	10	78	5 кр/150	Залік/ Екз

2.1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ для здобувачів денної форми навчання

№	Назви розділів навчальної програми та тем занять	Загальна кільк. год	Кільк. лекц. год	Кільк. практ. год	Кільк. сам. год
1	2	3	4	5	6
1	Предмет завдання та методи дослідження дисципліни «Історія держави і права»	6	2	2	2
2	Утворення Афінської держави та античних міст-держав Північного Причорномор'я та Приазов'я.	6	2	2	2
3	Держава та право Візантії	8	2	2	4
4	Держава та право Польщі	8	2	2	4
5	Держава і право франків	6	-	2	4
6	Держава і право Австрії та Австро-Угорщини	6	-	2	4
7	Держава та право Франції	4	-	-	4
8	Держава і право Туреччини	4	-	-	4

1	2	3	4	5	6
9	Держава та право США	8	2	2	4
10	Держава і право Київської Русі	8	2	2	4
11	Українські землі у складі Великого князівства Литовського та їх правове становище	8	2	2	4
12	Характеристика права на українських землях кінця XIV – середини XVI ст. та його кодифікація у Великому князівстві Литовському	8	2	2	4
13	Розвиток українського козацтва, його організація та боротьба за права українського народу (XV ст.– 1657 р.)	8	2	2	4
14	Боротьба України-Гетьманщини за збереження своєї політичної автономії (друга половина XVII ст. – перша половина XVIII ст.)	8	2	2	4
15	Суспільно-політичний лад і право на українських землях під іноземною зверхністю	8	2	2	4
16	Держава і право УНР та Української Держави (березень 1917–1918 рр.)	6	2	2	2
17	Держава і право ЗУНР та УНР доби Директорії	4	-	-	4
18	Становлення радянської державності в Україні (1917–1929 рр.). Особливості здійснення нової економічної політики в УСРР	8	2	2	4
19	Держава і право Радянської України 1930–1953 рр.	6	-	2	4
20	Держава і право УРСР з 1954–1990 рр.	4	-	-	4
21	Відродження і розбудова незалежної Української держави на сучасному етапі	8	2	2	4
	РАЗОМ	140	28	34	78

3. ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ

ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИ ПІЗНАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

Тема 1: Предмет, завдання та методи пізнання дисципліни «Історія держави і права»

План:

1. Поняття предмету «Історія держави і права» його завдання на сучасному етапі.
2. Функції дисципліни «Історія держави і права».
3. Періодизація курсу та її особливості.
4. Методи пізнання дисципліни «Історія держави і права».
5. Принципи пізнання історико-правових явищ.
6. Історіографія курсу «Історія держави і права».
7. Зв'язок курсу з іншими дисциплінами.

1. Поняття предмету «Історія держави і права»

Впродовж історії людства держава і право розвиваються. Держава і право – дає можливість організувати співжиття людей, забезпечити безпеку, мир, добробут. Держава і право сприймаються у двох вимірах, за двома сходинками по щаблях абстрактності. По-перше, це та держава, у якій конкретно живе людина, з якою вона має правовий, тобто формально визначений як сукупність прав і обов'язків, зв'язок у вигляді громадянства. Це ті суб'єктивні права, які має людина і як гарантуються їй державою. Це та правова система, сукупність законів, інших джерел права, яка забезпечується, санкціонується цією державою. Тобто мова йде про конкретну державно-правову реальність буття людини.

По-друге, це держава і право як абстрактні категорії, як узагальнення, як соціальні феномени і інститути взагалі. За обсягом фактичного матеріалу історія держави і права є найбільш масивною й інформаційно насиченою серед усіх юридичних наук – адже вона охоплює виникнення, становлення, занепад і зникнення усіх

державних інститутів, усіх галузей права, які будь-коли існували на нашій Землі.

Історія держави і права виділяє об'єкт дослідження, а його сторони і властивості, які беруться до уваги в науці, складає його предмет. Предметом історії держави і права є найбільш загальні й специфічні закономірності виникнення, розвитку, занепаду, змін, трансформації держав та їх права.

Предметом навчальної дисципліни «Історія держави і права» є генезис усієї системи правового регулювання відносин у суспільстві в процесі загального розвитку цивілізації, аналіз взаємовідносин права і держави у різних державно-правових системах, а також визначення загальних закономірностей формування становлення, розвитку та трансформації державного і суспільного ладу, правових систем конкретних країн світу на різних стадіях їх розвитку.

За допомогою матеріалів цієї дисципліни пояснюють процеси виникнення, становлення, розвитку різноманітних типів і форм держави та права, а також державно-правових інститутів і суспільно-політичних систем, що функціонували на території держав у їхній історичній конкретності та хронологічній послідовності до сучасності.

Головним завданням дисципліни «Історія держави і права» є вивчення еволюції державної традиції, а також розвитку механізмів державної влади в Україні та в інших державах, зародження і функціонування їх правових систем у цілому і окремих галузях права. Отже вивчаючи минуле державно-правових інститутів, дослідники намагаються визначити закономірності їх розвитку, заглянути в майбутнє.

Визначаючи завдання історико-правової дисципліни львівські науковці професори Б. Й. Тищик та І. Й. Бойко зазначають, що: «Важливим завданням навчальної дисципліни є формування у студентів на основі об'єктивних фактів, а не тенденцій них однобічних поглядів, міцних знань з актуальних проблем історичного розвитку держави і права. Без засвоєння об'єктивної фактологічної картини історичного розвитку держави і права не може відбутись становлення повноцінного юриста. Адже, в глибинах історії можна знайти відповіді на багато актуальних проблем сьогодення»⁴.

⁴ Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник. Київ: Ін Юре, 2015. С. 9.

2. Функції дисципліни «Історія держави і права»

Як і будь-яка наука, «Історія держави і права» виконує певні функції, які визначають та характеризують її теоретичне і практичне значення для прогресивного перетворення суспільного життя. Серед них можна визначити загальних функцій:

– **Пізнавальна функція.** Вона характерна всім наукам, як юридичним, гуманітарним, так і точним. Наука історії держави і права постійно збагачує новим фактичним і аналітичним матеріалом про минуле права та держави.

– **Методологічна функція.** Завдяки цій функції, застосуванню історико-правового, історико-порівняльного, історико-генетичного, історико-системного методів історія держави і права надає можливості для теорії держави і права дослідити генезу тих чи інших понять, інститутів, галузей права, складових державного апарату; для історії політичних і правових учень – простежити розвиток політико-правових ідей, концепцій, доктрин і вчень; для галузевих юридичних наук – дослідити процеси їх становлення і розвитку.

– **Евристична функція** (науково-творча) полягає в сприянні пошуку нових закономірностей, тенденцій і особливостей розвитку державно-правових явищ.

– **Прогностична функція** (наукового прогнозу) дозволяє на ґрунті тривалого в часі й фактично різноманітного історико-правового матеріалу визначити сталі тенденції й закономірності, які дозволяють із значною часткою вірогідності прогнозувати розвиток правових систем та державних інститутів.

– **Практично-прикладна функція** – розвиток і вдосконалення чинного законодавства, системи права в цілому, державних інститутів має здійснюватися на підставі постійного, творчого і критичного використання історичного досвіду розвитку правових явищ, запровадження дій, заходів, ідей і інститутів, які позитивно зарекомендували себе в історико-правовому контексті, а також уникнення помилок і вад минулого.

– **Ідеологічна функція.** Вона полягає у формуванні вітчизняної правової культури та правосвідомості членів суспільства, у першу чергу професійних правників, правоохоронців розуміння національних державно-правових цінностей, усвідомлення багатства

історії держави і права, її тягlosti з часів виникнення права і держави на її території, цивілізаційну єдність в історії та органічну близькість з європейською історією держави і права.

– **Виховна функція.** Вона полягає в формуванні національної свідомості, поваги до українського та інших народів, патріотизму та відданості Батьківщині⁵.

3. Періодизація курсу та її особливості

По-перше, зазначимо що таке періодизація взагалі, це – розподіл на декілька умовних частин. **Хронологія або періодизація історії держави і права – це встановлення хронологічно послідовних етапів у суспільному розвитку людства.** В основу цих етапів мають бути покладені вирішальні фактори на шляху розвитку державності і права⁶.

Існує безліч хронологічних систем, серед яких ми наводимо найбільш характерні. Так, американський історик і етнограф Льюїс Генрі Морган, ґрунтуючись на критерії рівня розвитку продуктивних сил, виділив три епохи в історії людства: *дикунства, варварства і цивілізації* («*виробництво засобів життя*»). Проте Л. Г. Морган не врахував у своїй схемі принципові грані, які відокремлюють етап зрілості первісного суспільства від етапів його становлення і занепаду⁷.

Значне розширення в подальшому подання фактичного матеріалу зробило необхідним розробку нової історичної періодизації первісної історії. Так, наприклад, Карл Маркс, виходячи з принципу матеріалістичного розуміння історії, поклав в її основу спосіб виробництва, або формаційну концепцію. Тому, за Марксом, історія людства є послідовною зміною суспільно-економічних формацій:

⁵ Ухач В. З. Історія держави і права України: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2011. С. 9–10.

⁶ Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія держави і права України: навч. – метод. посіб. для студентів ф-ту заоч. та вечір. форми навч. у 2 ч. Одеса: Фенікс, 2014. С. 5.

⁷ Кормич Л. І., Богацький В. В. Історія України: підручник. Київ: Алерта, 2006. URL: <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Ftextbook.com.ua%2Fistoriya%2F1473447842&psig=AOvVaw1yhulQxVK2DY8Fj9hXnvb&ust=1692193361279000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBEQjhxqFwoTCMjn7fTTI3 oADFQAAAAAAdAAAAABAE>

*первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної, комуністичної*⁸. Однак започаткована К. Марксом періодизація історії людства була сприйнята далеко не всіма дослідниками.

Також важливо пам'ятати, що при визначенні періодизації слід враховувати особливості державотворчих процесів на конкретній території і у конкретних народів. Так, наприклад, якщо ми говоримо про виникнення та розвиток української держави, то відповідно слід враховувати цілу низку конкретних особливостей. У зв'язку зі складністю цього завдання сьогодні існує велика кількість варіантів періодизації нашої дисципліни.

Отже, передусім ми хочемо зазначити, що дисципліна «Історія держави та права» включає в себе дві частини. Перша частина: Історія держави та права зарубіжних країн, друга частина: Історія держави та права України. Обидві частини формально можуть виступати як окремі самостійні дисципліни, але їхні матеріали є взаємопов'язаними між собою. Обидві частини сформовані за принципом хронологічної послідовності викладення матеріалу.

Звичайно, визначити періодизацію історії держави і права досить складно. Вона є відмінною у різних країнах і різних народів. Тому визначити її як сукупність періодизацій історії держави і права кожної із зарубіжних країн неможливо. Традиційним для вітчизняної історії держави і права є формаційний поділ. У його основі покладено – економічний розвиток, особливості стану засобів матеріального виробництва та пов'язаних із ним виробничих відносин.

Це визначає відносини власності, соціальну сутність політичного панування, вираженого в змісті державної влади та правового регулювання. Згідно з цим підходом розглядаються держава і право рабовласницького, феодального, капіталістичного (буржуазного) та соціалістичного ладу. Альтернативою формаційному підходу є цивілізаційний.

Він започаткований видатними істориками та філософами Арнольдом Тойнбі, Освальдом Шпенглером, Фернаном Броделем та ін., і розглядає історію людства та історію держави і права у контексті виникнення, розвитку, занепаду, трансформації країн зміни цивілізацій – внутрішньо однорідних за основними ознаками суспільних

⁸ Сфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія держави і права України : навч.-метод. посіб. для ст-ів ф-ту заоч. та вечір. форми навч. у 2 ч. Одеса: Фенікс, 2014. С. 5.

систем, пов'язаних спільним устроєм та соціальними цінностями, такими як культура, релігія, моральні цінності, економічний устрій, політичний лад, соціальна регулятивність – зокрема правова.

Схожим і більш широким є культурологічний підхід до періодизації історії держави і права. Вивчення навчальної дисципліни історії держави і права вимагає покласти в її основу правове становище людини, його найбільш загальні характеристики, співвідношення з державою та її призначення.

Відповідно до цього слід поділити історію держави і права на такі періоди:

- Стародавні часи – це історія Давнього Сходу, античних держав, для нього притаманним є поділ на особисто вільних, більш чи менш повноправних громадян і людей, позбавлених таких прав і навіть статусу людини – рабів. Це IV тисячоліття до нашої ери – V століття нашої ери.

- Середні віки – панування теократичних підходів, широкий вплив церкви і канонічного права, розуміння суб'єктивного права як права – привілею, залежного від належності до суспільної ієрархії, держава набуває рис феодальної. Це період VI – XVI століття.

- Новий час. Цей період є найважливішим для побудування сучасного права у світі. Підходи про рівність людей перед законом, про їх невід'ємні права, про демократичний державний устрій і парламентаризм, про особисту свободу, ринкові відносини набирають піднесення. Цей період умовно можна подовжувати від XVII – до початку XX ст.

- Новітній час – від початку XX ст. до сьогодення.

Вивчення історії держави і права для майбутнього юриста є важливим, так як наповнює знаннями і досвідом та формує юридичне мислення, здатність виділити у суспільних відносинах й історичних подіях юридично значущі. Без розуміння причинно-наслідкових зв'язків, історичної генези державно-правових явищ неможливо зрозуміти їх походження та сучасний стан. Визначити правові норми і правовідносини, якими сповнене сучасне життя. Розуміння загальних закономірностей історичного розвитку держави і права у світі визначає розуміння особливостей вітчизняного історико-правового розвитку.

Таким чином, вивчення курсу історії держави і права є складовою підготовки висококваліфікованих юристів.

4. Методи пізнання дисципліни «Історія держави і права»

Глибоке і всебічне дослідження історико-правових процесів, з'ясування їх сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності можливе лише в умовах використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію. Останнім часом історико-правова наука виходить із інтегрального плюрального підходу, спираючись на різноманітні перспективні методи аналізу історичного матеріалу. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що питання про методологію, методику і методи наукового дослідження, незважаючи на його удавану одномірність, є дуже проблематичним і дискусійним.

Термін «методологія» (від грец. *methodos* – дослідження і *logos* – знання) позначає вчення про науковий метод пізнання, а також сукупність методів, що застосовуються у будь-якій науці. За влучним визначенням професора В. Д. Бабкіна: «Методологія – це вчення про використання методологічних принципів, методів для дослідження державно-правових явищ»⁹.

В основі методологічного знання лежить вчення про метод як спосіб здобуття знань і реалізації практичної діяльності. Але спочатку визначимо поняття «метод». У філософських словниках «метод» (від грец. *methodos* – шлях, спосіб пізнання, дослідження, простежування) визначається як спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності.

Професор Грабченко А. І. пропонує тлумачити поняття «метод», як «Шлях пізнання, який дослідник прокладає до свого предмета, керуючись певною гіпотезою, але визначень поняття «метод дослідження» існує декілька і вони не суперечать один одному»¹⁰.

Враховуючи дискусійність цього питання, ми пропонуємо ознайомитись з різними тлумаченнями поняття «метод», зібрані у формі таблиці.

Слід погодитися з думкою українських дослідників О. Повідайчик та Р. Жиленко, які зазначили, що: «...опис і аналіз методів, їхнє

⁹ Сфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. для ст-ів ф-ту заоч. та вечір. Форми навч. у 2 ч. Одеса: Фенікс, 2014. С. 5.

¹⁰ Грабченко А., Федорович В., Гаращенко Я. Методи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: НТУ «ХП», 2009. С. 15.

Метод (з грец. <i>methodos</i> – шлях до чого-небудь, дослідження, теорія, вчення) – спосіб досягнення певної мети, конкретного завдання, сукупність прийомів і операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності	Великий енциклопедичний словник
Метод – досягнення певної мети, сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності.	філософський словник
Метод у загальному випадку – це спосіб, форма дій, спосіб вирішення поставлених завдань. Його специфіка зумовлена ситуативною активністю дослідника, зокрема – вихідним визначенням понять.	Єремєєв Б.
Метод – основний спосіб збору, обробки та аналізу даних.	Отрут В.
Метод – складний прийом чи впорядкована сукупність простих прийомів, спрямованих на розробку прогнозу в цілому.	Бестужев-Лада І.
Методи наукового пізнання – це обґрунтовані, нормовані способи здобуття знань, які відповідають критерію можливості перевірки на досліді.	Данилов Р.
Метод – спосіб досягнення визначеної мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів і операцій практичного або теоретичного пізнання дійсності.	Санжаревський І.
Метод в загальнонауковому сенсі – це спосіб побудови і обґрунтування системи філософського і наукового знання, а також сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності	Козлов А., Фірсов М.
Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя; прийом, спосіб дії.	Гуслякова Л.

Таблиця наведена за Повідайчик О., Жиленко Р. *Методи досліджень у соціальної роботи: навчальний посібник*. Ужгород: видавництво ПП «АУТОР-ШАРК», 2018. 164 с. (с. 57–58)

ранжування в спеціальній літературі перебуває лише в стадії становлення. Сучасна система наукових методів настільки ж різноманітна, як і сама система знань про навколишній світ. У зв'язку з цим існують різні класифікації методів дослідження залежно від ознак, покладених у їх основу»¹¹.

Професор В. Д. Бабкін, визначаючи методологію історико-правової науки зазначає, що вона: «...має поширюватись і на онтологічну проблематику, пов'язану з уявленням про історико-правову дійсність, які виходять уже за межі юридичної науки, потребують для пояснення методів інших наук, наприклад філософії, загальної історії, етики, політології, соціології тощо. Отже, головне завдання методології правознавства – забезпечення теоретичної і практичної діяльності певною програмою пізнання правової дійсності»¹².

З усього цього можна зробити висновок про те, що методологія синтезує теоретичні основи найбільш доцільних і ефективних загальнонаукових методів та принципів дослідження і полегшує вченим їхній вибір. Це створює необхідні передумови для конструктивного добору, систематизації, ієрархізації методологічних стратегій та їх продуктивного застосування щодо проблеми нашого дослідження¹³.

Наука «Історія держави і права України» використовує цілу низку загальних і спеціальних методів дослідження, які в їхній сукупності можна розділити на чотири великі групи:

- 1) *загальні* методи (діють і застосовуються у всіх галузях науки і на всіх етапах дослідження);
- 2) *загальнонаукові* – тобто методи, що застосовуються у всіх науках;
- 3) *міждисциплінарні* – тобто методи, що використовуються в декількох галузях науки;
- 4) *спеціальні* (специфічні) – тобто власне юридичні й історико-правові методи¹⁴.

¹¹ Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі: навч. посіб. Ужгород: АУТДОРШАРК, 2018. С. 58.

¹² Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі: навч. посіб. Ужгород: АУТДОРШАРК, 2018. С. 58.

¹³ Бабкін В. Д. Вказана праця. С. 21.

¹⁴ Балануца О. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2023. С. 64.

Здійснивши подібну класифікацію, слід, насамперед, відзначити, що такий розподіл методів наукового дослідження завжди виступав і виступає в деякій мірі умовним, тому що в ході свого розвитку один науковий метод може бути у різні періоди віднесений то до однієї, то до іншої категорії. Разом з тим усі зазначені методи наукового пізнання виступають взаємозалежними.

Логічна побудова системи методів дослідження повинна забезпечити, з одного боку, визначену відповідність теоретичних положень закономірностям об'єктивних процесів, що є предметом розгляду, з іншого – вона повинна відображати специфічні риси самого процесу пізнання. Слід погодитись з думкою професора О. В. Колесникова, який вважає, що кожен науковий метод має відповідати таким критеріям:

«... ясність – загальнозрозумілість методу;

- детермінованість – суворі послідовність використання методу;
- націленість – підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв'язанню певних конкретних завдань;
- результативність – здатність методу забезпечувати досягнення певної мети;
- надійність – здатність методу з великою ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату;
- економічність – здатність методу добиватися певних результатів із найменшими витратами засобів і часу»¹⁵.

Але що ж являють собою ці методи? До **загальних** методів відноситься *матеріалістичний діалектичний метод*. Філософи античності терміном «діалектика» позначали два поняття: 1) здатність дискутувати, вести суперечку, словесне змагання за допомогою питань і відповідей; 2) мистецтво класифікації понять, розподілу речей на роди і види. У подальшому термін «діалектика» наповнився іншим змістом, але, оскільки детальний розгляд цієї проблематики більше відноситься до предмету філософії, ніж історії держави і права, то в даному контексті дозволимо собі обмежитися уже викладеним.

¹⁵ Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Сум. ДПУ ім. А. Макаренка. Суми, 2016. С. 37–38.

Щодо «Історії держави та права України», то матеріалістичний діалектичний метод припускає вивчення тих процесів і явищ у розвитку природи і суспільства, що вже мали місце; при цьому внутрішнє джерело розвитку вбачається в єдності і боротьбі протилежностей. Основними рисами діалектичного погляду на історичний процес розвитку державно-правових інститутів є наступні:

- *по-перше*, розвиток йде по спіралі, тобто наступні його стадії повторюють уже пройдені раніше, але на більш високому рівні (звідки походить і вираз – «нова ступінь розвитку»);

- *по-друге*, розвиток йде стрибкоподібно, а не по плавній лінії;

- *по-третє*, розвиток здійснюється шляхом переходу кількісних змін у якісні;

- *по-четверте*, розвиток відбувається при взаємозалежності й у найтіснішому зв'язку всіх сторін кожного явища, що у своїй сукупності і дають закономірний процес руху і розвитку.

Звідси випливає методологічний висновок: для того, щоб дійсно пізнати предмет чи явище, необхідно вивчити всі його сторони, усі зв'язки й опосередкування¹⁶.

До загальнонаукових методів, застосовуваних при вивченні «Історії держави і права», можуть бути віднесені: 1) спостереження; 2) порівняння; 3) рахунок; 4) узагальнення; 5) абстрагування; 6) формалізація; 7) аналіз і синтез; 8) індукція і дедукція; 9) аналогія; 10) моделювання; 11) гіпотетичний метод; 12) метод ідеалізації; 13) аксіоматичний метод; 14) ранжирування (структурування); 15) системний метод; 16) історичний метод¹⁷.

Спостереження – це спосіб пізнання об'єктивного світу, заснований на безпосереднім сприйнятті предметів і явищ за допомогою органів чуття без втручання у процес з боку дослідника.

Порівняння – це встановлення розбіжності між об'єктами матеріального світу чи пошук у них загального, здійснюваний як за допомогою органів чуття, так і за допомогою спеціальних пристроїв. Порівняльний метод полягає в зіставленні юридичних понять, явищ, процесів, у з'ясуванні між ними подібності або відмінності.

¹⁶ Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 19.

¹⁷ Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ: Центр учб. літ., 2011. 141 с.

Порівнювані поняття і явища мають бути однорідними, тобто бути об'єктами одного класу. Порівняльний метод широко використовують і в правотворчій техніці (тут, як правило, порівнюють з аналогічними законами інших країн), і в правозастосовній (наприклад, порівнюють практику застосування законів за певні проміжки часу)¹⁸.

Рахунок – це пошук чисел, що визначають кількісне співвідношення однотипних об'єктів чи їхніх параметрів, які характеризують ті чи інші властивості.

Узагальнення – визначення загального поняття, в якому знаходить висвітлення головне, основне, що характеризує об'єкти даного класу. Це засіб для створення нових наукових понять, формулювання законів і теорій.

Абстрагування – це уявне відволікання від несуттєвих властивостей, зв'язків, відносин предметів і виділення декількох сторін, які цікавлять дослідника. Воно, як правило, здійснюється у два етапи. На першому етапі визначаються несуттєві властивості, зв'язки та ін. На другому – досліджуваний об'єкт замінюють іншим, більш простим, що представляє собою спрощену модель, яка зберігає головне у складному. Розрізняють наступні види абстрагування:

а) *ототожнення*, тобто утворення понять шляхом об'єднання предметів, зв'язаних за своїми властивостями в особливий клас;

б) *ізолювання*, тобто виділення властивостей, нерозривно зв'язаних із предметами;

в) *конструктивізація*, тобто відволікання від невизначеності меж реальних об'єктів;

г) *допущення потенційної здійснимості*¹⁹.

Формалізація – відображення об'єкта чи явища у знаковій формі якої-небудь штучної мови (системи знаків і відповідних їм понять) і забезпечення можливості дослідження реальних об'єктів і їхніх властивостей через формальне вивчення відповідних знаків.

Аналіз – метод пізнання за допомогою розчленування чи розкладання предметів дослідження (об'єктів, властивостей і т.п.) на складові частини. У зв'язку з цим аналіз складає основу аналітичного методу досліджень.

¹⁸ Сфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 19.

¹⁹ П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. Київ, 2003. 116 с.

Синтез – поєднання окремих сторін предмета в єдине ціле. Аналіз і синтез взаємозалежні, вони являють собою єдність протилежностей. Розрізняють наступні види аналізу і синтезу:

а) *прямий, чи емпіричний* – метод, який використовують для виділення окремих частин об'єкта, виявлення його властивостей, найпростіших вимірів і т.п.;

б) *поворотний, чи елементарно-теоретичний* – метод, що базується на уявленнях про причинно-наслідкові зв'язки різних явищ;

в) *структурно-генетичний* – метод, що включає вичленовування у складному явищі таких елементів, які здійснюють вирішальний вплив на всі інші сторони об'єкта²⁰.

Аналіз і синтез як логічні методи пізнання виникли на основі практичної діяльності людей, їхнього досвіду. Практичне розчленування і поєднання речей передували логічному аналізу і синтезу. Розуміння діалектичної природи цих протилежностей дає змогу визначити справжнє місце і значення їх у русі пізнання до істини. Єдність аналізу і синтезу забезпечує адекватне відображення дійсності у свідомості людини²¹.

Індукція – є умовивід, що йде від фактів до деякої гіпотези (загального твердження); *дедукція* – умовивід, в якому висновок про деякий елемент множини робиться на підставі знання її загальних властивостей²². Таким чином, дедукція й індукція – це взаємозворотні методи наукового пізнання, які широко використовують часткові методи формальної логіки.

Аналогія – метод, за допомогою якого досягається знання предметів і явищ на підставі того, що вони мають подібність з іншими. Ступінь імовірності (вірогідності) умовиводів за аналогією залежить від кількості подібних ознак у порівнюваних явищ (чим їх більше, тим більшу ймовірність має висновок, і вона підвищується, коли зв'язок вивідної ознаки з якою-небудь іншою ознакою відомий більш-менш точно)²³. Аналогія тісно пов'язана з моделюванням, чи *моделним експериментом*. Якщо звичайний експеримент безпо-

²⁰ Шутак І. Д. Юридична техніка: курс лекцій / Лабор. академ. досліджень прав. регулюв. та юрид. техніки. Дрогобич: Коло, 2015. С. 24.

²¹ Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 20.

²² Важинський С. Е., Щербак Т. І. Вказана праця. С. 40.

²³ Фаренік С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. С. 169.

середньо взаємодіє з об'єктом дослідження, то у моделюванні такої взаємодії немає, тому що експеримент провадиться не із самим об'єктом, а з його заміником.

Гіпотетичний метод припускає розробку наукової гіпотези на основі вивчення сутності досліджуваного явища за допомогою описаних вище способів пізнання і наступного формулювання гіпотези, її вивчення, аналізу, розробки теоретичних положень. При гіпотетичному методі пізнання дослідник нерідко вдається до *ідеалізації* – уявного конструювання об'єктів, які практично нездійсненні. В результаті ідеалізації реальні об'єкти позбавляються деяких належних їм властивостей і наділяються гіпотетичними властивостями.

Аксіоматичний метод – це спосіб побудови наукової теорії, при якому деякі твердження (аксіоми) приймаються без доказів і потім використовуються для одержання інших знань за визначеними логічними правилами.

Системний метод (системний аналіз) використовується при вивченні складних проблем, що знаходяться у взаємозв'язку одна з одною. В основі системного аналізу лежить поняття системи, під якою розуміється безліч об'єктів (компонентів), які володіють задалегідь визначеними властивостями з фіксованими між ними відносинами. На базі цього поняття провадиться облік зв'язків, використовуються кількісні порівняння всіх альтернатив для того, щоб свідомо вибрати найкраще рішення, оцінюване яким-небудь критерієм. Оскільки системний аналіз носить загальний, міждисциплінарний характер, тобто стосується утворення, розвитку, функціонування, синтезу будь-яких систем, то деякі вчені висувають ідею того, що системний аналіз є новою загальною методологією науки²⁴.

Історичний метод пізнання. Цей метод припускає вивчення виникнення, формування і розвитку уявлень і об'єктів у хронологічній послідовності, в результаті чого дослідник одержує додаткові знання про досліджуваний об'єкт (явище) у процесі його розвитку. Історичний метод передбачає, що кожне положення, факт, подія і т.п. повинні розглядатися: 1) історично; 2) лише у взаємозв'язку з іншими; 3) лише у зв'язку з конкретним досвідом історії²⁵.

²⁴ Тарелкін Ю. П., Цикін В. О. Методологія наукових досліджень / Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка. Суми, 2010. С. 161–169.

²⁵ Важинський С. Е., Щербак Т. І. Вказана праця. С. 40.

На думку професорки О. Скаун: «Сутність історичного методу полягає у тому, що процес розвитку державно-правових явищ відтворюється в усій багатогранності, в усій повноті – із усіма випадковостями, зигзагами, частковостями, що перекручують об'єктивну логіку розвитку; із усім позитивним, що накопичено історичним досвідом. При логічному дослідженні держави і права важливо відволіктися від усіх випадків, окремих фактів, особливостей, несуттєвого, тобто теоретично відтворити об'єкт у сутнісних, закономірних зв'язках, уявити необхідне – загальне і особливе – у процесі розвитку того чи іншого явища. Метод єдності історичного і логічного в теорії держави і права служить методологічною основою дослідження як закономірностей виникнення і розвитку держави і права, так і закономірностей держави і права, «що встановилися»²⁶.

Звідси випливає і практичний висновок про те, що розглядаючи яке-небудь історико-правове явище, необхідно насамперед проаналізувати:

- а) як і чому це явище в історії держави і права виникло;
- б) які головні етапи це явище у своєму розвитку проходило;
- в) чим це явище, з урахуванням його розвитку, стало у даний час.

До групи **міждисциплінарних** методів наукового дослідження, використовуваних при вивченні історії держави і права, на наш погляд, можуть бути віднесені такі з них як: 1) логічний метод; 2) метод класифікації; 3) статистичний метод; 4) метод конкретних соціологічних досліджень; 5) методи соціальної психології.

Логічний метод передбачає певною мірою абстрагування від конкретного змісту явищ і фактів і виділення лише загальних способів їхнього зв'язку, дозволяючи виявити закони і принципи, відповідно до яких відбувається розвиток тієї чи іншої історичної ситуації. Цей метод дослідження тісно пов'язаний з *історичним*, і він визначається як метод відтворення, реконструювання в мисленні, свідомості складного об'єкта, що розвивається (або, що розвивалося) у формі історичної теорії. Для цього можуть використовуватися найрізноманітніші пізнавальні операції й методи. На відміну від історичного методу, при логічному дослідженні об'єкта дослідник відволікається, абстрагується від всіх історичних випадків, окре-

²⁶ Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 21.

мих фактів, зигзагів, і з історії виокремлюється саме головне, визначальне, істотне²⁷.

Метод класифікації передбачає об'єднання, групування фактів, явищ, подій чи історичних процесів за деякими спеціально виділеними і позначеними ознаками.

За допомогою *статистичного методу* стає можливим представити великий статистичний і цифровий матеріал, кількісні дані та ін. у вигляді різних таблиць, середніх величин і т.п., що дозволяє узагальнити і синтезувати досить значний однотипний матеріал²⁸.

Метод конкретних соціологічних досліджень передбачає вивчення тих питань, які цікавлять дослідника, шляхом анкетування, інтерв'ювання, щоденникових записів, опитувань і т.п. При цьому на відміну від соціологів, котрі фіксують дані переважно для сучасного періоду, історики права за допомогою цього методу прагнуть зібрати відомості за досить тривалий, а іноді й дуже віддалений попередній час.

У вивченні «Історії держави та права України», на окремих етапах, визначальну роль грає психологічний стан мас і окремих індивідів (настрої, емоції, симпатії, антипатії і т.п.), тому дослідники все ширше *застосовують методи соціальної психології*, які дозволяють враховувати в аналізі досліджуваних явищ, процесів також і ці фактори.

Наука історії держави і права, знаходячись на перетинанні предметних сфер історичної та правової науки, набуває значної специфіки, яка передусім проявляється в її методології. Спеціально-наукові історичні та правові методи, зазнаючи в історико-правовій науці перехресного взаємовпливу, породжують нові, досить цікаві, засоби наукового пізнання історико-правової матерії. Тому для вивчення історико-правових явищ важливо застосовувати ще одну групу методів – **спеціальних**.

До них можна зарахувати власне юридичні й історико-правові методи, до яких можна віднести: 1) формально-юридичний; 2) синхронний; 3) хронологічний; 4) проблемний; 5) проблемно-хронологічний; 6) метод періодизації; 7) порівняльно-історичний

²⁷ Важинський С. Е., Щербак Т. І. Вказана праця. С. 40.

²⁸ Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. ULR: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html>

(історико-ситуативний) метод; 8) ретроспективний метод; 9) метод актуалізації; 10) структурно-системний метод та деякі інші.

Формально-юридичний метод – це техніка поведження із законодавчими нормами та вимогами, з джерелами правил правового призначення в широкому сенсі. У практику його втілюють сукупністю прийомів дослідження юридичних фактів (подій, документів, речових та інших доказів) з їх оцінкою і тлумаченням за певною схемою, у певній логічній послідовності та з використанням спеціальних термінів і конструкцій – юридичних правил і принципів, юридичних фікцій і аксіом²⁹.

У центрі правознавства, як історичного, теоретичного і практичного вивчення права традиційно був і залишається формально-юридичний аналіз явищ і фактів, які мають правове значення, і піддання їх тлумаченню за допомогою юридичних термінів, конструкцій і логіки. Наприклад, всі основні стадії життя людини і відповідні події у її особистому житті, так чи інакше, потрапляють у мережу юридичних дозволів, заборон і вимог – народження, дорослішання, одруження, обзаведення домашнім майном, набуття професії тощо.

Синхронний метод передбачає вивчення різних явищ і подій, що відбуваються у різних місцях (континентах, країнах, регіонах і т.п.) одночасно. Використання цього методу дає можливість виділити як однакове, загальне, так і відмінне, особливе в тих процесах, що відбувалися (відбуваються) у той самий час. Використання тільки одного синхронного методу дозволяє розглядати ті чи інші явища і процеси у взаємозв'язку, але – тільки у статистиці. Для зображення ж явищ у динаміці їхнього розвитку використовується інший метод, який одержав назву хронологічного³⁰.

Хронологічний метод дозволяє розглядати досліджувані події і процеси у хронологічній послідовності, у русі, з врахуванням усіх змін, що відбуваються в них. Найбільш виразно цей метод проявляється при складанні хронік подій чи хронологічних таблиць розвитку систем правового регулювання суспільних відносин.

²⁹ Бабкін В. Д. Вказана праця. С. 30.

³⁰ Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 23.

Порівняльно-історичний, чи історико-ситуативний метод.

Відомо, що однією із закономірностей історичного процесу є його повторюваність. Вона обумовлюється тим, що в ході історичного розвитку трапляється не тільки одиничне, особливе, але й загальне, повторюване на різних етапах. Тому, оскільки у різних явищах і процесах можуть виявлятися загальні тенденції і закономірності, й оскільки в них відображаються в новому вигляді уже відомі історії явища, їхнє порівняння є корисним і повчальним³¹.

Історико-правовий порівняльний метод. Основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Як видно, для цього потрібні три складові: 1) порівняння (у ряді випадків також і аналогія), які є стандартною загальнонауковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Як слушно зазначив дослідник Д. А. Шигаль: «Лише поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації»³².

Структурно-системний метод дозволяє розглядати досліджуваний об'єкт із усіма його основними складовими і характерними рисами як єдине ціле. Вивчаючи кожен новий етап еволюції цього об'єкта (наприклад, якої-небудь держави), стає можливим простежити за змінами в його системі і структурі, оскільки у ході історичного розвитку ці компоненти дуже значно видозмінюються.

5. Принципи пізнання історико-правових явищ

Важливе значення у розумінні співвідношення методологічних процесів має з'ясування співвідношення принципів і методів пізнання. **Термін принцип** (від лат. *principium* – основа, головне, вихідне положення) «визначає природу і соціальну суть явищ та їх суттєві ознаки. В методології принцип розуміють, як основне вихідне положення якої-небудь теорії, науки тощо, з позиції якої проводиться

³¹ Шутак І. Д. Вказана праця. С. 23.

³² Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 26.

дослідження»³³. У правознавстві, це принципи: справедливості, гуманізму, демократизму, верховенства права тощо. Принцип є критерієм оцінки історико-правових явищ, методологічною основою їх подальшого розвитку й удосконалення. Тому принципи мають пізнавально-установчий характер³⁴.

Болгарський вчений Н. Стефанов, говорячи про методологічні принципи наукового дослідження, формулював їх так: «...а) вони є засобом, за допомогою якого реалізуються вимоги наукового аналізу, спрямованого на вирішення даного завдання; б) теоретичне обґрунтування подібних принципів виходить за межі, задачі і можливості відповідної науки, у якій вони використовуються;

в) кожен такий принцип представляє те чи інше теоретичне знання, що відіграє роль методу»³⁵.

До принципів історико-наукового пізнання професор В. Д. Бабкін відносить:

« – принцип науковості, що виражає примат об'єктивності теоретичного пізнання над часовим кон'юнктурним інтересом тих чи інших соціальних груп;

– принцип об'єктивності розгляду державно-правових явищ у їх реальному, наявному бутті; – принцип всебічності та плюралізму, який виражається у комплексному підході до аналізу державно-правових явищ, з урахуванням різних точок зору;

– принцип історизму, який розглядає історико-правові явища в розвитку та історичній взаємодії;

– ціннісно-орієнтаційний принцип, який виступає як продукт практичної діяльності людства, засіб усвідомлення значущості об'єкта пізнання для людини;

– принцип комплексності, який виражає міждисциплінарний підхід, оскільки право – це і юридичне, і соціокультурне, і психологічне, і історичне явище;

³³ Там само.

³⁴ Шигаль Д. А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню 5-т. моногр. «Правова доктрина України» (Харків, 20–21 липня. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 180.

³⁵ Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі: навч. посіб. Ужгород: АУТДОРШАРК, 2018. С. 29.

– принцип конкретності, який виражає два моменти: врахування місця та часу функціонування держави і права; конкретність як єдність багатоманітності, уособлюючи багатогранність досліджуваного феномена, вихідного визначення права як юридичного, соціологічного, психологічного, соціокультурного явища, як об'єднання негативних і позитивних рис правової реальності»³⁶.

Вчений зазначає що сьогодні прийнято відрізняти принцип від методу. «Якщо принцип – це методологічно-пізнавальна установка, яка забезпечує відношення суб'єкта, котрий пізнає, до предмета пізнання, то метод – це спосіб досягнення цілі та впорядкування пізнавальної діяльності»³⁷.

Враховуючи специфіку нашої дисципліни, бажано зупинитись на принципі історизму, який вимагає розглядати всі предмети і явища з точки зору їх виникнення і розвитку, їх зв'язків з іншими предметами і явищами дійсності. Згідно з принципом конкретності істини не існує абстрактної істини, кожне положення наукового знання слід розглядати в конкретних умовах місця і часу³⁸.

Підсумовуючи викладене у цій частині відзначимо, що у сфері історико-правових досліджень, як й у загальній історії, завжди центральними предметами будуть чотири компоненти соціальної реальності: суспільно-політичні і політико-правові структури, діяльність, діячі та дії. Саме на стадії зв'язку структури і діяльності виокремлюється специфічне завдання історико-правового дослідження, яке являє собою нескінченну чергу інтерпретації думок і осіб минулого³⁹.

6. Історіографія курсу «Історія держави і права».

«Джерело» в історико-правовій науці відрізняється від загальноприйнятого в юриспруденції. У теорії права під джерелом розуміється його зовнішній вираз. Це спосіб зовнішнього вияву правових норм, який засвідчує їх загальнообов'язковість Таким чином,

³⁶ Бабкін В. Д. Вказана праця. С. 23.

³⁷ Там само.

³⁸ Фаренік С. Вказана праця. С. 10.

³⁹ Ярмиш О. Н. Соціальний вимір права в історико-правових дослідженнях. Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти. Чернівці, 2005. С. 10–14.

в юридичній науці та практиці джерело права є джерелом чинного права.

Джерела права для історії держави і права перетворюються на пам'ятки права. Вони стають юридичними джерелами історії держави і права. Джерела поділяються на такі: які діяли в той чи інший період (як правило, сьогодні не є чинними: конституції, законодавчі й інші нормативно-правові акти, договори, у тому числі міждержавні, судова практика, записи звичаєвого права); пов'язані з характеристикою суспільної ситуації, будови державних органів та органів місцевого самоврядування, обставин нормотворення, політичних, економічних, загальнокультурних чинників.

Важливу роль, серед джерел вивчення дисципліни мають: хроніки, літописи, історичні праці тогочасних авторів, офіційна документація державних органів, акти правозастосування, періодична преса, публіцистика, спогади, офіційне й приватне листування, протоколи, документація, пов'язана з політичними діями, партіями, також відображає події й факти історії держави і права України та зарубіжних країн.

7. Зв'язок курсу з іншими дисциплінами

Навчальні дисципліни взаємопов'язані між собою. Структурно, дисципліна «Історія держави і права» поділяється на дві навчальні дисципліни – історія держави і права зарубіжних країн та історія держави і права України.

Історія держави і права пов'язана з фундаментальними юридичними науками, такими як: філософію права; теорію держави і права; історію політичних і правових учень. Науки, які виявляють найбільш загальні закономірності, історико-теоретичного фундаменту пізнання всіх державно-правових явищ та розвитку всіх інших галузей як юридичної науки, так і галузей права.

Історія держави і права, також пов'язана з галузевими науками: конституційним правом, муніципальним, цивільним правом і цивільним процесом, сімейним правом, господарським, трудовим, земельним, аграрним, адміністративним, фінансовим, кримінальним правом та кримінальним процесом так як вивчає їх становлення.

Історія держави і права формує професійну правову свідомість і правову культуру майбутнього юриста. Насамперед це – юридич-

на наука. Вона аналізує й узагальнює розвиток державно-правової реальності в усьому її різноманітті. Це і матеріальні носії права, суб'єктивне і об'єктивне право, виникнення і розвиток правових систем, галузей та інститутів права.

Існування людини і суспільства пов'язані із дуже важливими явищами суспільного життя. Людина живе в системі координат, де відносини між людьми, інтеграція особистості до спільноти відбуваються у вимірі моралі та права, а суспільний організм накладається і співіснує з механізмом держави. Ці питання є найбільш загальними, базовими, світоглядними. Їх досліджує філософія права. Це наука, яка вивчає світоглядні, онтологічні (буттєві), аксіологічні (ціннісні), антропологічні (людиновимірні) та гносеологічні (пізнавальні) основи права як регулятора суспільних відносин у їх взаємодії з індивідом, суспільством і державою.

Тісними є зв'язки історії держави і права з теорією держави і права. Теорія держави і права має справу з усіма закономірностями будови і функціонування правових систем і державного апарату. Загальна теорія держави і права створює передумови для сприйняття правових систем і держави в цілому, в єдності й взаємодії, показує їх системно-структурні взаємозв'язки і взаємовплив. Вона забезпечує історію держави і права як науку понятійно-категорійним апаратом, дозволяє відділити при аналізі історичних фактів правові від економічних, соціальних, культурних тощо, забезпечує можливість досліджувати державно-правову реальність минулого, спираючись на сучасні доктринальні (теоретичні) досягнення.

Разом з тим між дисциплінами, навіть дуже близькими між собою – скажімо, історією держави та права і теорією держави та права, існують й розходження⁴⁰.

⁴⁰ Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Вказана праця. С. 36.

4. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЧАСТИНА 1

Практичне заняття № 1.

Предмет, завдання та методи пізнання дисципліни

«Історія держави і права»

1. Поняття предмету дисципліни «Історія держави і права» та її функції.
2. Періодизація курсу та її особливості.
3. Методи пізнання історико-правових явищ.
4. Принципи пізнання історико-правових явищ.
5. Історіографія курсу «Історія держави і права».
6. Зв'язок курсу з іншими дисциплінами.

Практичне заняття № 2.

Утворення Афінської держави та античних міст-держав

Північного Причорномор'я та Приазов'я

1. Виникнення Афінської держави.
2. Виникнення античних рабовласницьких держав на території Північного Причорномор'я та Приазов'я.
3. Характеристика суспільного ладу античних міст-держав Північного Причорномор'я та Приазов'я.
4. Характеристика державного ладу античних міст-держав Північного Причорномор'я та Приазов'я.
5. Право античних рабовласницьких держав Північного Причорномор'я, Приазов'я.
6. Поняття злочину, класифікація злочинів і система покарань в античних рабовласницьких державах Північного Причорномор'я, Приазов'я.
7. Судові органи та судовий процес в античних рабовласницьких державах Північного Причорномор'я, Приазов'я.

Практичне заняття № 3.

Держава і право Візантії

1. Виникнення й етапи розвитку Візантійської держави.
2. Суспільний лад Візантійської держави.
3. Характеристика державного устрою Візантії.
4. Візантійська держава у міжнародному житті середньовічного суспільства.
5. Джерела права Візантії: звичаєве право, Імператорські закони, Еклога, Прохірон, Землеробський, Морський і Військовий закони, Базиліки.
6. Кодифікація Юстиніана: причини розробки, її характеристика та значення.
7. Поняття злочину, їх різновиди та система покарань у джерелах права Візантійської держави.

Практичне заняття № 4.

Держава і право Польщі

1. Виникнення та періодизація етапів розвитку Польської держави.
2. Суспільний лад Польської держави та його трансформація.
3. Характеристика державного устрою Польської держави на різних етапах її розвитку.
4. Характеристика центрального та місцевого управління Польської держави на різних етапах її розвитку.
5. Джерела й характерні риси права Польської держави.
6. Загальні тенденції розвитку судової системи Польської держави.
7. Перша Конституція Польщі 1791 року.

Практичне заняття № 5.

Держава і право франків

1. Виникнення франкської держави та етапи її розвитку.
2. Характеристика реформ Карла Мартелла.
3. Суспільний лад франкської держави.
4. Характеристика державного устрою франкської держави.

5. Характеристика варварських правд, як джерел ранньофеодального права франкської держави: Салічна правда, Рипуарська правда, Бургундська правда, та ін.
6. Поняття злочину, їх різновиди та система покарань у дже-релах права франкської держави.
7. Характеристика судового процесу в франкській державі.

Практичне заняття № 6.

Держава і право Австрії та Австро-Угорщини

1. Виникнення Австрійської держави та етапи її розвитку.
2. Загальна характеристика суспільного ладу Австрії доби се-редньовіччя та Ренесансу.
3. Характеристика державного устрою Австрії доби серед-ньовіччя та Ренесансу.
4. Судова система Австрії.
5. Реформи Марії-Терезії та Йосифа II.
6. Джерела права Австрії та їх характеристика.
7. Перші Конституції Австрійської монархії: причини підго-товки, загальна характеристика та значення.

Практичне заняття № 7.

Держава і право США

1. Війна за незалежність. Декларація незалежності 1776 р. Утворення США.
2. Становлення північноамериканської державності. Статті конфедерації 1781 р.
3. Розробка, прийняття та зміст Конституції США 1787 р.
4. Внесення правок до Конституції: причини та значення.
5. Громадянська війна 1861–1865 рр., її наслідки.
6. Основні етапи розвитку права в США.
7. Боротьба з порушенням прав людини у США: загальна ха-рактеристика та значення.

Практичне заняття № 8.

Держава і право Київської Русі

1. Утворення Давньоруської держави – Київської Русі; адміністративно-фінансова реформа княгині Ольги, ре-форми Володимира Великого.

2. Характеристика державного ладу Київської Русі; вищі органи влади та управління Київської Русі.
3. Джерела права Київської Русі: звичаєве право, договори Русі з Візантією та їх характеристика.
4. Руська Правда – письмовий звід законів Київської Русі: причини та мета створення, її редакції та значення. Поняття злочину, класифікація і система покарань за Руською Правдою.
5. Джерела церковного права Київської Русі: першоджерела, рециповані джерела і церковні устави Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
6. Класифікація злочинів у церковному праві Київської Русі та система покарань за їх скоєння.

Практичне заняття № 9.

Українські землі у складі Великого князівства та їх правове становище

1. Захоплення українських земель іноземними державами у XIV ст. та утворення Великого князівства Литовського.
2. Характеристика державного ладу Великого князівства Литовського та правовий статус українських земель у його складі.
3. Характеристика суспільного ладу Великого князівства Литовського.
4. Кревська унія 1385 р.: причини укладення, зміст і наслідки.
5. Городельська унія (привілей) 1413 р.: причини укладення, зміст і наслідки.
6. Характеристика права Великого князівства Литовського кінця XIV – початку XV ст.

Практичне заняття № 10.

Характеристика права на українських землях кінця XIV – середини XVI ст. та його кодифікація у Великому князівстві Литовському

1. Джерела права на українських землях кінця XIV – середини XVI ст.;
2. Магдебурзьке право на українських землях у XIV–XVI ст.

3. Систематизація права у Великому князівстві Литовському, її причини, особливості та значення.
4. Поняття злочину і класифікація покарань у джерелах права XIV – середини XVI ст. на українських землях.
5. Причини та наслідки судової реформи 1564–1566 років у Великому князівстві Литовському.
6. Загальні риси судового процесу, судові докази, їх види.

ЧАСТИНА 2

Практичне заняття № 11.

Розвиток українського козацтва, його організація та боротьба за права українського народу (XV ст.– 1657 р.)

1. Теорії виникнення українського козацтва та особливості тлумачення етимології терміну «козак».
2. Організація Запорізької Січі: причини, устрій і наслідки.
3. Створення реєстрового козацтва та його правовий статус.
4. Ординація війська Запорізького реєстрового 1638 року: причини ухвалення, зміст і значення.
5. Передумови і причини Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648–1657 років; її значення в історії відродження української державності.
6. Зборівський мирний договір – черговий етап в історії української державності.
7. Переяславська рада 1654 року: її характеристика та значення.

Практичне заняття № 12.

Боротьба України-Гетьманщини за збереження своєї політичної автономії (друга пол. XVII ст. – перша пол. XVIII ст.)

1. Характеристика державного ладу України-Гетьманщини.
2. Політичний проєкт І. Виговського та його реалізація у Гадяцькому договорі 1658 року: аналіз і значення.
3. Наступ на українську державність; «Батуринські» (1664) та «Московські» (1665) статті І. Брюховецького, їх зміст і наслідки.
4. Політичний проєкт І. Мазепи, його зміст і наслідки.

5. Соціальна диференціація українського козацтва та його правовий статус у перш. половині XVIII ст.
6. Ліквідація інституту гетьманства Петром I та утворення I Малоросійської колегії (1722).

Практичне заняття № 13.

Суспільно-політичний лад і право на українських землях під іноземною зверхністю

1. Причини та наслідки ліквідації автономії Гетьманщини Катериною II.
2. Характеристика права у Наддніпрянській Україні наприкінці XVIII – XIX ст.
3. Причини та особливості проведення буржуазних реформ в українських губерніях у складі Російської імперії:
 - а) селянська реформа,
 - б) судова реформа,
 - в) земська реформа,
 - г) міська реформа.
4. Входження західноукраїнських земель до складу Австрійської монархії та їх правовий статус.
5. Характеристика джерел права в західноукраїнських землях наприкінці XVIII – поч. XX ст.

Практичне заняття № 14.

Держава і право УНР та Української Держави (березень 1917–1918 рр.)

1. Утворення Української Центральної Ради: її структура та компетенція.
2. Перший універсал УЦ Ради: його зміст і характеристика.
3. Проголошення УНР і характеристика III-го універсалу УЦ Ради.
4. Законодавча діяльність УЦ Ради.
5. Конституція УНР 1918 року.
6. Проголошення Української Держави та перші конституційні акти П. Скоропадського: Грамота до всього українського народу та Тимчасові закони Української Держави: їх характеристика і значення.
7. Причини падіння політичного режиму П. Скоропадського.

Практичне заняття № 15.

Становлення радянської державності в Україні (1917–1929).

Особливості здійснення нової економічної політики в УСРР

1. Встановлення радянської влади в Україні та ухвалення Конституції УСРР 1919 року.
2. Причини впровадження нової економічної політики та особливості її реалізації в УСРР.
3. Утворення СРСР, зміни в органах влади та управління УСРР.
4. Конституція УСРР 1929 року, її зміст і загальна характеристика.
5. Судова система та судочинство в УСРР.
6. Причини кодифікації права УСРР у 1922–1927 роках та її наслідки.

Практичне заняття № 16.

Держава і право Радянської України (1930–1945);

приєднання Західної України до складу УРСР

1. Формування тоталітарного режиму в радянській Україні 1929–1940-х років XX ст.: доба великого терору та його наслідки.
2. Ухвалення Конституції УРСР 1937 року та її характеристика.
3. Радянсько-німецький пакт про ненапад: причини укладення, зміст і значення.
4. Захоплення західноукраїнських земель СРСР: причини і наслідки.
5. Напад фашистської Німеччини на СРСР та перебудова державного апарату УРСР.
6. Окупаційні органи влади на території України.
7. Зміни в цивільному, трудовому, кримінальному і процесуальному праві УРСР у 30–40-х роках XX ст.

Практичне заняття № 17.

Відродження і розбудова незалежної Української держави на сучасному етапі

1. Розпад СРСР і угода про утворення Співдружності Незалежних Держав.
2. Прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, її зміст і значення.
3. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року: його характеристика та історичне значення.
4. Розроблення та ухвалення Конституції України 1996 року, її характеристика.
5. Характерні риси права в Україні початку XXI ст.
6. Розбудова судової системи України на початку XXI ст.
7. Революція гідності (листопад 2013 – лютий 2014), її причини та наслідки

5. ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття – це форма навчального заняття, на якій викладач організовує дискусію навколо визначених у плані тем, до яких здобувачі готують тези виступів на підставі індивідуально зібраних матеріалів. Для підготовки до практичних занять з вивчення дисципліни «Історія держави і права» здобувач вищої освіти повинен витратити біля 50 годин протягом семестру, відведених на самостійну роботу для виконання такого різновиду роботи.

До кожної теми у плані встановлені конкретні питання та пропонується відповідна наукова література. На практичному занятті здобувачі вищої освіти перевіряють, поглиблюють та закріплюють знання з дисципліни, аналізують історико-правові документи, оволодівають основами публічних виступів та ін. Заняття такого роду сприяють розвиткові творчої самостійності здобувачів, поглиблюють їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховують педагогічний такт, розвивають культуру мови, культуру участі в дискусії.

Починається практичне заняття із вступного слова викладача, у якому озвучується тема заняття, звертається увага на вузлові проблеми для обговорення, вказується порядок проведення заняття. У свою чергу, здобувачі на початку заняття оголошують про наявність у них візуальних матеріалів та повідомляють про технічні потреби для своєї доповіді (у разі такої потреби). Зазвичай практичне заняття відбувається в усній формі, але варіанти подання зібраного здобувачем матеріалу може бути різним. Здобувачі, у визначеній викладачем послідовності, виступають із доповідями, які вони готували у формі вільного повідомлення, реферату, або повідомлення з презентацією. Після оголошення доповідачем висновків, викладач, у разі потреби, ставить питання та виправляє помилки у доповіді. Після цього присутні учасники практичного заняття мають

право додати інформацію до наведених матеріалів, задати питання доповідачу, обговорити дискусійні аспекти у коректній формі.

У випадку проведення практичного заняття дистанційно, усі його учасники повинні бути ідентифіковані і працювати з включеними камерами. На практичному занятті не можуть бути присутніми сторонні особи без відома учасників навчального процесу. На занятті викладач може провести опитування здобувачів за допомогою тестів, які повинні відповідати темі практичного заняття, у письмовій формі, або за допомогою комп'ютерної програми.

Наприкінці заняття викладач робить загальний підсумок до теми, нагадує завдання, надає рекомендації та пояснення щодо необхідної літератури і вписує до журналу отримані здобувачами оцінки.

6. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Готуючись до практичного заняття здобувач зобов'язаний розглянути усі питання з плану. Зібрані матеріали можна записати до індивідуального конспекту, або розкрити питання у формі реферату.

Однією з умов, що забезпечують успіх практичного заняття є сукупність певних конкретних вимог до виступів, доповідей, рефератів здобувачів. Ці вимоги є досить чіткими, але водночас вони не є настільки регламентованими, щоб сковувати творчу думку здобувача. Перелік вимог до усного виступу здобувача приблизно такий:

- відповідність доповіді до обраного питання з плану;
- доповідь повинна бути логічною і збудованою за допомогою застосування трьох складових: вступу, основного змісту та висновків;
- розкриття питання повинно здійснюватися з використанням важливих принципів та методів пізнання історико-правових явищ, наприклад об'єктивності, плюралізму та науковості;
- матеріали доповіді повинні подаватись у логічній та хронологічній послідовності;
- для кращої аргументації матеріалів доповіді бажано застосовувати візуальні матеріали в узгодженій наперед з викладачем формі;
- висновки повинні бути короткими і науково обґрунтованими.

Здобувач вищої освіти самостійно готується до роботи на практичному занятті, але у разі потреби (наприклад, через особливі потреби чи інші обставини) він може звернутися по допомогу до викладача. Мовчати про проблеми, що виникли у процесі підготовки

до практичного заняття не можна. Отже, у разі потреби, здобувач може звернутися до викладача індивідуально, через старосту групи, чи написати листа на електронну пошту кафедри.

Підготовка доповідей з презентаціями – це вид самостійної роботи здобувачів зі створення наочних інформаційних блоків, виконаних за допомогою мультимедійної комп'ютерної програми

PowerPoint, або в інший спосіб, узгоджений з викладачем. Цей вид роботи вимагає координації навичок здобувача з пошуку, систематизації та обробки інформації. При її оформленні не рекомендується перевантажувати слайд текстовою інформацією та використовувати блоки суцільного тексту. Слід пам'ятати, що презентація повинна лише ілюструвати доповідь, а не заміняти її.

На практичному занятті здобувач повинен поважати різні точки зору, що можуть виникати підчас обговорення та бути коректним у свої висловлюваннях.

7. САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ

7.1. Загальні напрямки самостійної роботи здобувачів

До самостійної роботи здобувача стосовно вивчення дисципліни «Історія держави і права» включаються наступні завдання:

- Обов'язкове знайомство з науковою літературою відповідно зазначених у програмі тем;
- Внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на встановлені питання до кожного практичного заняття, згідно програми дисципліни.
- Обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд здобувачів, згідно тематичного плану дисципліни;
- Ознайомлення з відповідними матеріалами хрестоматії з історії держави і права.
- Консультації з викладачем протягом семестру.
- Пошукова робота з інтернет-ресурсами.
- Підготовка до міжсеместрового контролю.
- Робота над індивідуальним науковим завданням.
- Підготовка до заліку/екзамену.

7.2. Обсяг навантаження здобувача до вивчення дисципліни «Історія держави і права»

№	Назва типу самостійної роботи здобувача	Загальна кількість годин
		Д/Ф на 21 тему
1	2	3
1	Обов'язкове знайомство з науковою літературою відповідно зазначених у програмі тем	15
2	Внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на встановлені питання до кожного практичного заняття, згідно програми курсу	20

1	2	3
3	Обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд здобувачів, згідно тематичного плану дисципліни	20
4	Ознайомлення з відповідними матеріалами хрестоматії з історії держави і права	5
5	Консультації з викладачем протягом семестру	1
6	Пошукова робота з Інтернет ресурсами	7
7	Підготовка до між семестрового контролю	2
8	Робота над індивідуальним науковим завданням	14
9	Підготовка до екзамену	4
	Разом	88

7.3. Методичні рекомендації до виконання здобувачем самостійної роботи до вивчення дисципліни «Історія держави і права»

Самостійна робота здобувача – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані завдання виконуються ним під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Відповідно до п. 3.10.1 Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженого наказом МОН України від 02.06.1993 р., самостійна робота здобувача є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи здобувача, визначається навчальним планом і становить не більше 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної дисципліни. Її зміст та форми мають типову, але не універсальну структуру для вивчення різних дисциплін. Це, передусім, пов'язано зі специфікою навчальної дисципліни, її обсягом, складністю, метою та низкою інших факторів. Зміст самостійної роботи полягає в науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу і визначається з урахуванням структурно-логічної схеми підготовки фа-

хівців, яку відображено в освітньо-професійній програмі та робочій програмі. Зміст самостійної роботи здобувача з ІДП визначається робочою програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Більша частина роботи здобувача такого роду пов'язана з його ознайомленням зі спеціальною літературою. Традиційно, здобувач знайомиться з рекомендованою в робочій програмі науковою літературою, яку він бере в бібліотеці чи в Інтернет ресурсах. Прочитані матеріали він акумулює у власному конспекті у вигляді коментарів та нотаток згідно визначених у програмі тем і завдань. Конспект із виконаним завданням подається викладачу на перевірку у встановлений ним час. Велике значення у самостійній роботі здобувача відводиться вивченню нормативно-правового матеріалу з різних періодів.

Базова самостійна робота забезпечує підготовку здобувача до аудиторних занять і контрольних заходів з ІДП. Результати цієї підготовки виявляються в активності здобувача на практичних заняттях, при виконанні ним тестових завдань й інших видів робіт. Додаткова самостійна робота спрямована на поглиблення і закріплення знань здобувача, розвиток аналітичних навичок з проблематики навчальної дисципліни. Загальний підсумок самостійної роботи з вивчення дисципліни здобувач демонструє під час складення екзамену.

7.4. Самостійна робота здобувачів в інформаційній мережі Інтернет

Одним із актуальних завдань при вивченні дисципліни «Історія держави і права» є формування у здобувачів здатності удосконалювати і розвивати практичні уміння з оволодіння новими інформаційними технологіями і за їх допомогою самостійно здобувати необхідні знання.

Налагодити ефективну самостійну роботу здобувачів з використанням інноваційних технічних засобів дозволяє, зокрема, інтернет, який сприяє:

- стимулюванню пізнавальної діяльності здобувачів,
- успішному засвоєнню ними програм навчальних дисциплін,

- розширенню інформаційного простору,
- виробленню навичок користування сучасними інноваційними розробками.

Поширення інноваційних технологій в освітній галузі стало об'єктивною закономірністю, зумовленою новою філософією освіти. Інновації варто розглядати як ефективні та результативні нововведення у змісті, методах, засобах і формах навчання та виховання особистості, в управлінні системою освіти, в організації освітнього процесу, у структурі закладів освіти.

Отже, у процесі вивчення ІДП здобувачі можуть практикувати наступні форми самостійної роботи за допомогою інформаційних технологій:

1) пошук інформації в мережі – користування базами даних, інформаційно-пошуковими та інформаційно-довідковими системами, автоматизованими бібліотечними системами, електронними журналами тощо (перелік електронних бібліотек див. у розділі «Інформаційні ресурси»);

2) організація діалогу в мережі – використання електронної пошти (за її допомогою можна, наприклад, влаштовувати віртуальні дискусії), користування графічними редакторами синхронних і відстрочених телеконференцій, користування платформою ZOOM для проведення консультацій та ін.;

3) створення тематичних вебсторінок – використання html-редакторів і графічних редакторів.

Одним з важливих елементів самостійної роботи здобувачів є використання відео матеріалів. Робота з ними урізноманітнює види діяльності здобувачів, підвищує рівень мотивації вивчення ІДП. Обраний відеоматеріал має відповідати темам, що вивчаються згідно з програмою. Фільми та інші візуальні матеріали, у разі потреби, добираються з урахуванням тем курсу.

На особливу увагу заслуговує проведення самостійної роботи серед здобувачів з особливими потребами. Ця робота проводиться відповідно до реалізації принципів диференційованого, індивідуального підходу до кожного здобувача, що зумовлюється узгодженням між рівнем складності навчального завдання та психофізичними можливостями здобувачів.

7.4. Завдання до самостійної роботи здобувача

Тема 1.

Предмет, завдання та методи дослідження дисципліни «Історія держави і права»

Завдання для здобувача:

2. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника *Тицик Б. Й., Бойко І. Й.* Історія держави і права України: акад. курс: підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 808 с. та *Бойко І. Й., Тицик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с.

3. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) предмет та періодизація дисципліни «Історія держави і права»;
- б) методи та принципи пізнання історико-правових явищ;
- в) завдання та особливості курсу на сучасному етапі;
- г) зв'язок дисципліни з іншими юридичними дисциплінами.

Тема 2.

Утворення Афінської держави та античних міст-держав Північного Причорномор'я та Приазов'я

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику *Бойко І. Й., Тицик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с.

2. Законспектувати такі питання:

- а) виникнення Афінської держави;
- б) античні рабовласницькі держави на території Північного Причорномор'я та Приазов'я;
- в) характеристика суспільного ладу античних міст-держав Північного Причорномор'я та Приазов'я;
- г) право античних рабовласницьких держав Північного Причорномор'я та Приазов'я.

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПрН України В. Д. Гончаренка. К.: Вид.дім «ІнЮре», 2002.

Тема 3.

Держава та право Візантії

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику *Бойко І. Й., Тищик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) Причини утворення Візантії;
- б) характеристика державного устрою Візантії;
- в) кодифікація Юстиніана;
- г) джерела права Візантії.

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПРн України В. Д. Гончаренка. К.: Вид-дім «ІнЮре», 2002.

Тема 4.

Держава та право Польщі

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику *Бойко І. Й., Тищик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) виникнення Польської держави;
- б) етапи розвитку Польської держави;
- в) джерела та риси права Польської держави;
- г) перша Конституція Польщі.

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПРн України В. Д. Гончаренка. К.: Вид-дім «ІнЮре», 2002.

Тема 5.

Держава і право франків

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику *Бойко І. Й., Тищик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн:

підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) виникнення франкської держави;
- б) характеристика реформ Карла Мартелла;
- в) характеристика варварських правд, як джерел ранньофеодального права;
- г) поняття злочину, їх різновиди у джерелах права франкської держави.

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПрН України В. Д. Гончаренка. К.: Вид.дім «ІнЮре», 2002.

Тема 6.

Держава і право Австрії та Австро-Угорщини

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику *Бойко І. Й., Тицик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) виникнення Австрійської держави;
- б) реформи Марії Терезії та Йосифа II;
- в) джерела права Австрії та їх характеристика;
- г) перші Конституції Австрійської монархії.

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПрН України В. Д. Гончаренка. К.: Вид.дім «ІнЮре», 2002.

Тема 7.

Держава та право Франції

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику *Бойко І. Й., Тицик Б. Й.* Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) утворення й етапи розвитку феодальної держави і права у Франції;
- б) реформи короля Людовіка IX;
- в) станово-представницька монархія у Франції та її характеристика;
- г) Генеральні штати – як орган державної влади;

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПрН України В. Д. Гончаренка. К.: Вид.дім «ІнЮре», 2002.

Тема 8.

Держава і право Туреччини

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн Новий час (XVII-1918 р.): навчальний посібник. Львів: Світ, 2013. 752 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) виникнення Османської імперії;
 - б) суспільний лад Османської імперії;
 - в) джерела права Османської імперії.
3. Зібрати візуальні матеріали до теми.

Тема 9.

Держава та право США

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитися з відповідними матеріалами у підручнику Бойко І. Й., Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с. та в інших джерелах.

2. Законспектувати такі питання:

- а) Декларація незалежності 1776 р.;
- б) Конституція США 1787 р.;
- в) внесення поправок до Конституції США: причини та значення;
- г) етапи розвитку права США.

3. Ознайомитися з відповідними матеріалами у *Хрестоматії з історії держави і права зарубіжних країн* / За ред. проф., чл.- кор. АПрН України В. Д. Гончаренка. К.: Вид.дім «ІнЮре», 2002.

Тема 10.

Держава і право Київської Русі

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с.та інших джерел.

2.Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) теорії походження держави у східних слов'ян;
- б) державні реформи Володимира Великого та їх характеристика;
- в) Руська Правда – письмовий збір законів Київської Русі: причини розробки, її редакції та характеристика;
- г) джерела церковного права Київській Русі.

4. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. /за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 1.

Тема 11.

Українські землі у складі Великого князівства Литовського і Польщі та їх правове становище

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с.та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) захоплення українських земель іноземними державами у XIV ст. та їх правовий статус;
- б) характеристика суспільного ладу Великого князівства Литовського;
- в) Віленсько-Радомська унія: причини її укладення та політико-правові наслідки.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 1.

Тема 12.

Характеристика права на українських землях кінця XIV – середини XVI ст. та його кодифікація у Великому князівстві Литовському

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) судебник Казимира IV, його структура і характеристика;
- б) характеристика та значення Нешавського та Цереквінського статутів;
- в) класифікація привілеїв та їхня характеристика у Великому князівстві Литовському;
- г) характеристика Статуту ВКЛ 1529 р.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 1.

Тема 13.

Розвиток українського козацтва, його організація та боротьба за права українського народу

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) теорії виникнення українського козацтва та особливості тлумачення етимології терміну «козак»;
- б) початкова організація козацтва;
- в) організація Запорізької Січі: причини і наслідки;
- г) Причини Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, її етапи та наслідки.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 1.

Тема 14.

Боротьба України-Гетьманщини за збереження своєї політичної автономії (друга половина XVII ст. – перша половина XVIII ст.)

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) укладення Гадяцького договору 1658 р., його аналіз і значення;
- б) державна програма Ю. Хмельницького та її оцінка на матеріалах «Жердівських» і «Переяславських» статей;
- в) «Батуринські» (1664) і «Московські» (1665) статті І. Брюховецького, їх зміст і наслідки.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 1.

Тема 15.

Суспільно-політичний лад і право на українських землях під іноземною зверхністю

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) характеристика суспільного ладу в Україні XIX – поч. XX ст.;
- б) судова система та судочинство в Україні XIX – поч. XX ст.;
- в) характеристика права в Україні XIX – початку XX ст.;
- г) державний лад та органи управління в західноукраїнських землях;
- д) суд і судочинство на західноукраїнських землях XVIII – початку XX ст.
- е) характеристика джерел права в західноукраїнських землях наприкінці XVIII – початку XX ст. та їхні особливості.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Гончаренка. К., 2000. Т. 1.

Тема 16.

Держава і право УНР та Української Держави (березень 1917–1918 рр.)

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) утворення Української Центральної Ради: її структура та компетенція;
- б) Третій універсал УЦ Ради: його аналіз і значення;
- в) проголошення УНР: причини і наслідки;
- г) перші конституційні акти П. Скоропадського: Грамота до всього українського народу та Тимчасові закони Української Держави: їх характеристика і значення;
- д) органи державної влади та управління Української Держави;
- е) судова система та судочинство Української Держави.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України.: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 2.

Тема 17.

Держава і право ЗУНР та УНР доби Директорії

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) розпад Австро-Угорщини і проголошення ЗУНР;
- б) організація, структура та функції державного апарату ЗУНР.
- в) органи місцевого управління ЗУНР (ЗОУНР);

- г) встановлення влади Директорії. Універсал Директорії «другої» УНР;
- д) органи державної влади УНР доби Директорії;
- е) акт Злуки УНР та ЗУНР.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 2.

Тема 18.

Становлення радянської державності в Україні (1917–1929 рр.). Особливості здійснення нової економічної політики в УСРР

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.
2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:
 - а) утворення УСРР та прийняття Конституції УСРР 1919 р.;
 - б) система органів влади УСРР за Конституцією 1919 р.;
 - в) законодавча діяльність УСРР у перші роки радянської влади;
 - г) причини впровадження нової економічної політики.
3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 2.

Тема 19.

Держава і право Радянської України 1930–1953 рр.

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.
2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:
 - а) розробка, прийняття та принципи Конституції УРСР 1937 р.;
 - б) система органів державної влади та управління УРСР, їх компетенція за Конституцією 1937 р.

- в) правоохоронні органи і посилення ролі позасудових репресивних органів;
- г) Жданівські «ідеологічні чистки» в Україні;
- д) операція «Вісла», її сутність та наслідки.

3. Ознайомитись з відповідними матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 2.

Тема 20.

Держава і право УРСР з 1954–1990 рр.

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) проведення XX з'їзду КПРС, його особливості наслідки;
- б) органи державної влади в УРСР у перші повоєнні роки;
- в) загальна характеристика кримінального та кримінально виправного права УРСР зазначеного періоду;
- г) загальна характеристика цивільного та трудового права УРСР зазначеного періоду;
- д) Конституція УРСР 1978 р., причини видання, її зміст та характеристика;
- е) державний лад УРСР та вищі органи влади та управління;
- є) причини розпаду СРСР та його наслідки;

3. Ознайомитись з матеріалами Хрестоматії з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. К., 2000. Т. 2.

Тема 21.

Відродження і розбудова незалежної Української держави на сучасному етапі

Завдання для здобувача:

1. Ознайомитись з відповідними матеріалами підручника Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с. та інших джерел.

2. Виписати до конспекту відповіді на наступні питання:

- а) проголошення Декларації про державний суверенітет 1990 р.;
- б) Акт проголошення незалежності України, його змістовна характеристика і значення.
- в) зміни у законодавстві незалежної України;
- б) Конституція України 28 червня 1996 р. та її характеристика;
- г) Помаранчева революція: її причини та наслідки для України;
- д) революція Гідності: її причини та значення;
- е) збройна агресія РФ проти України.

8. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

8.1. Загальні положення

Індивідуальне науково-дослідне завдання (далі – ІНДЗ) – це завершена теоретична або практична робота в межах силабусу навчальної дисципліни, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних, практичних занять, охоплює декілька тем або зміст навчальної дисципліни у цілому.

ІНДЗ фактично є індивідуальним завданням навчального, науково-дослідного, творчого характеру, яке виконується з метою удосконалення, поглиблення і узагальнення професійних компетентностей, одержаних здобувачем упродовж навчання та може мати міждисциплінарний характер.

ІНДЗ виконують на основі поглибленого вивчення наукових літературних джерел, узагальнення інноваційного досвіду українських й іноземних учених та фахівців з обраної проблематики, а також результатів активного вивчення конкретної проблематики навчальної дисципліни.

Метою ІНДЗ – є виявлення вміння здобувача самостійно виконувати наукове дослідження з обраної проблематики, демонструвати набуті під час навчання професійні компетентності в науково-дослідній діяльності. Робота має засвідчити рівень оволодіння здобувачем матеріалами дисципліни та продемонструвати:

- ступінь оволодіння теоретичними знаннями у сфері історії держави і права;
- уміння узагальнювати та аналізувати наукові джерела і фактичні дані;
- здатність працювати з нормативно-правовими актами;
- уміння творчо використовувати сучасні методи дослідження історико-правових явищ та сучасні інформаційні технології;
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної об-

ласті, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства;

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

ІНДЗ – це творча робота, яка має бути виконана відповідно до сучасних досягнень науки, вдало поєднувати елементи теоретичних досліджень та власних поглядів здобувача, відповідати науковим сучасним дослідженням у галузі історії юриспруденції та відображати:

- системний теоретичний аналіз предмета дослідження;
- результати особистого аналізу обраної теми;
- оригінальні особисті результати;
- науково та об’єктивно обґрунтовані висновки до теми дослідження.

Результати ІНДЗ мають бути належно оформленими (у вигляді надрукованої роботи або в електронній формі для презентації).

ІНДЗ має виконуватися із застосуванням загальних засад та правил наукової етики та академічної доброчесності.

При виконанні роботи здобувач зобов’язаний:

- з повагою ставитися до авторських прав інших осіб, дослідження яких він використовує при виконанні роботи;
- коректно застосовувати інформацію з інших джерел шляхом здійснення належного цитування;
- не допускати проявів академічної недоброчесності (академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація тощо).

ІНДЗ може виконуватись у формі:

- написання здобувачем протягом навчального семестру наукових тез або реферату за темою, яку він обирає з переліку затверджених у програмі курсу або з переліку тем наукового гуртка з історії держави і права;
- вивчення та аналізу навчальної, навчально-методичної літератури з поданням відповідної презентації та таблиць;
- складання конспектів практичних занять з дисципліни із залученням наукових праць з «Історії держави і права»;

- огляду дисертаційних досліджень з обраної теми з поданням презентації по підсумках проведеного аналізу;
- підготовки до наукового семінару чи круглого столу відповідно до обраної теми з поданням тез доповіді або текстом повідомлення;
- підготовки повідомлень, доповідей та презентацій за результатами наукових досліджень під час роботи наукового гуртка;
- підготовки і публікації тез доповідей, наукових статей;
- участі в науково-дослідній роботі кафедри, наприклад через збирання візуальних матеріалів до вивчення «Історії держави і права».

8.2.Теми завдань

1. Передумови та характеристика виникнення Афіньської держави.
2. Античні рабовласницькі держави на території Північного Причорномор'я та Приазов'я.
3. Характеристика суспільного ладу античних міст-держав Північного Причорномор'я та Приазов'я.
4. Право античних рабовласницьких держав Північного Причорномор'я та Приазов'я.
5. Візантійська держава та слов'янський світ.
6. Виникнення Афіньської держави: причини, передумови, характеристика.
7. Характеристика реформ Тесея.
8. Роль римських юристів у розвитку права.
9. Реформи Солоні та їх характеристика.
10. Характеристика реформ Клісфена.
11. Реформи Ефіальта і Перікла.
12. Візантійська імперія та її розвиток.
13. Характеристика державного устрою Візантії;
14. Кодифікація Юстиніана.
15. Джерела права Візантії.
16. Дигести Юстиніана та їх характеристика.
17. Еклога – джерело права Візантії VIII ст.
18. Візантійська держава і Київська Русь.
19. Виникнення Польської держави: причини та передумови.
20. Характеристика етапів розвитку Польської держави.
21. Джерела та риси права Польської держави.

22. Перша Конституція Польщі: передумови, характеристика.
23. Виникнення франкської держави.
24. Характеристика реформ Карла Мартелла.
25. Державний устрій Франкської держави.
26. Характеристика варварських правд, як джерел ранньофеодального права.
27. Салічна правда та її характеристика.
28. Поняття злочину, їх різновиди у джерелах права франкської держави.
29. Виникнення Австрійської держави: причини та передумови.
30. Державний устрій та політичний режим Австро-Угорської монархії.
31. Реформи Марії Терезії.
32. Характеристика реформ Йосифа II.
33. Джерела права Австрії та їх характеристика.
34. Перші Конституції Австрійської монархії.
35. Авраам Лінкольн – державний та політичний діяч.
36. Створення політичних партій в США.
37. Бостонське чаювання: причини та наслідки.
38. Декларація незалежності 1776 р.
39. Конституція США 1787 р.
40. Перший цикл поправок Конституції США: причини та значення.
41. Другий цикл поправок Конституції США: причини та значення.
42. Етапи розвитку права США.
43. Економічні і політичні наслідки громадянської війни у США.
44. Білль про права 1689 р. передумови та характеристика.
45. Декларація незалежності США.
46. Декларація прав людини і громадянина 26 серпня 1789 р.
47. Становлення північноамериканської державності.
48. Статті конфедерації 1781 р. та їх характеристика.
49. Норманська теорія походження державності у східних слов'ян.
50. Автохтонна теорія походження державності у східних слов'ян.
51. Утворення ранньофеодальної держави – Київська Русь.
52. Характеристика суспільного ладу Київської Русі.
53. Джерела права Київської Русі та їхня характеристика.
54. Руська Правда, її редакції та характеристика.
55. Поняття злочину за Руською Правдою, класифікація злочинів.

56. Різновиди покарань за Руською Правдою та Церковними уставами Київської Русі.
57. Устав Володимира Мономаха 1113 р.
58. Джерела церковного права в Київській Русі: їх класифікація і значення.
59. Причини та наслідки феодальної роздробленості Київської Русі.
60. Характеристика державного ладу Галицько-Волинської держави.
61. Джерела права Галицько-Волинської держави та їх загальна характеристика.
62. Українські землі в складі Великого князівства Литовського та їх правове становище.
63. Кревська унія 1385 р. та її наслідки для українських земель у складі Великого князівства Литовського.
64. Правове становище селян на українських землях XIV – середини XVI ст.
65. Правове становище феодалів на українських землях XIV – середини XVI ст.
66. Судебник Казимира IV Ягеллончика 1468 р.: причини прийняття та його характеристика.
67. Берестейська церковна унія та особливості її ратифікації.
68. Великокнязівський суд та його форми у Великому князівстві Литовському.
69. Суд і судочинство в українських містах на магдебурзькому праві.
70. Судова реформа 1564–1566 рр.: причини проведення, її суть і значення.
71. Загальноземські привілеї та їх характеристика.
72. Магдебурзьке та Хелмське право та особливості їх застосування в українських землях.
73. Статут Великого князівства Литовського 1529 р., його характеристика і значення.
74. Статут Великого князівства Литовського 1566 р., його характеристика і значення.
75. Статут Великого князівства Литовського 1588 р., його характеристика і значення.
76. Поняття злочину згідно Статутів Великого князівства Литовського.

77. Характеристика і типологія міст в українських землях та правове становище міського населення XIV – першої половини XVI ст.
78. Люблінська унія 1569 р., її зміст та значення.
79. Правове становище українських земель у складі Речі Посполитої.
80. Артикули Генріха Валуа 1573 р.
81. «Устава на волоки»: її зміст та значення.
82. Характеристика органів влади та управління на українських землях Речі Посполитої.
83. Характеристика суспільного ладу на українських землях Речі Посполитої.
84. Теорії виникнення козацтва на українських землях.
85. Запорізька Січ, її структура і значення.
86. Створення реєстрового козацтва та його правове становище.
87. «Ординація про козаків» 1638 р.: її характеристика і наслідки для правового становища реєстрового козацтва.
88. Причини і передумови Визвольної війни українського народу 1648–1657 рр.
89. Зборівський мирний договір, його зміст і значення.
90. Відродження української державності в роки Визвольної війни 1648–1657 рр.
91. Білоцерківський договір 1651 р., причини прийняття, його зміст і наслідки.
92. Березневі статті 1654 р., їх характеристика та значення.
93. Органи влади України-Гетьманщини.
94. Перша Малоросійська колегія її компетенція і значення.
95. Друга Малоросійська колегія, її компетенція і значення.
96. Причини і характер урізання політичної автономії України-Гетьманщини московськими правителями.
97. «Переяславські» гетьманські статті: їхня характеристика та наслідки.
98. «Московські» гетьманські статті, причини появи, їх характеристика та наслідки.
99. «Пакти і конституції Війська Запорізького» 1710 р.: загальна характеристика і значення.
100. Кодифікація права в Україні-Гетьманщині в XVIII ст.
101. Основні риси цивільного права в Україні в XVIII ст.
102. Основні риси кримінального права в Україні у XVIII ст.

103. Утворення Української Центральної Ради, її склад та діяльність.
104. I Універсал УЦ Ради.
105. Генеральний Секретаріат України: утворення, його склад та компетенція.
106. II Універсал УЦ Ради: його загальна характеристика і значення.
107. Утворення Української Народної Республіки.
108. III Універсал УЦ Ради.
109. IV Універсал УЦ Ради.
110. Конституція УНР 1918 року та її загальна характеристика.
111. Судова система УНР.
112. Брестська мирна угода: її зміст і значення.
113. Законодавча діяльність УЦ Ради.
114. Земельна реформа в УНР.
115. Закон УЦ Ради «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р.
116. Закон УЦ Ради «Про національну символіку» 12 березня 1918 р.
117. Причини падіння УНР.
118. «Грамота до всього українського народу» 29 квітня 1918 р.: її зміст та характеристика.
119. Закони про тимчасовий державний устрій Української Держави 29 квітня 1918 р. та їх загальна характеристика.
120. Центральні органи влади в Українській Державі за Павла Скоропадського.
121. Декларація Української Директорії від 26 грудня 1918 р.
122. Універсал Трудового конгресу 23 січня 1919 р.: загальна характеристика і значення.
123. Органи влади і управління в УНР за Директорії.
124. Загальна характеристика законодавчої діяльності Директорії.
125. Причини поразки українських державницьких змагань 1917–1921 рр.
126. Варшавський та Ризький договори: їх зміст і значення.
127. Утворення ЗУНР.
128. Органи влади і управління ЗУНР.
129. Законодавча діяльність ЗУНР.
130. Акт Злуки від 22 січня 1919 р., його зміст та історичне значення.
131. Падіння ЗУНР: причини та наслідки.

132. Система органів влади та управління УСРР.
133. Конституція УСРР 1919 року, її характеристика і значення.
134. Утворення радянської судової системи в Україні (1917–1921).
135. Утворення надзвичайних органів влади в Україні (1917–1920).
136. Становлення радянського права в Україні (1917–1920).
137. Нова економічна політика в УСРР, причини її запровадження та наслідки.
138. Судова реформа 1922 року в УСРР.
139. Утворення радянської прокуратури в УСРР.
140. Утворення радянської адвокатури в УСРР.
141. Система органів влади і управління УСРР після утворення СРСР.
142. Конституція УСРР 1929 року, її характеристика і значення.
143. Причини кодифікації радянського права в УСРР у 20-х роках.
144. Кодифікація радянського цивільного права в 20-і роки.
145. Кодифікація радянського кримінального права в 20-і роки.
146. Кодифікація радянського сімейного права в 20-і роки.
147. Кодифікація радянського трудового права в 20-і роки.
148. Програма розкуркулення в УСРР, її мета і наслідки.
149. Зміни в державному ладі УСРР в першій половині 30-х років
150. Судова система УСРР в першій половині 30-х років ХХ ст.
151. Формування надзвичайних каральних органів влади в УСРР у 30-х роках ХХ ст.
152. Конституція УРСР 1937 року, її загальна характеристика і значення.
153. Органи влади та управління УРСР за Конституцією 1937 р.
154. Судова система УРСР за Конституцією 1937 р.
155. Правове становище західноукраїнських земель у 20–30-і роки.
156. Приєднання Західної України до УРСР.
157. Соціально-економічні і політичні наслідки колективізації в Україні у 30-х роках ХХ ст.
158. Пакт Молотова-Ріббентропа: його характеристика і наслідки.
159. Зміни в органах влади та управління УРСР в роки Другої світової війни.
160. Органи управління окупаційного режиму в Україні.
161. Зміни в радянському праві в роки Другої світової війни.
162. Приєднання Закарпатської України до складу УРСР.
163. Передача Криму УРСР: причини і наслідки.
164. Органи влади та управління УРСР в перші повоєнні роки.

165. Діяльність УРСР на міжнародній арені після Другої світової війни.
166. Зміни в законодавстві УРСР в перші повоєнні роки.
167. Причини та сутність політики «відлиги» в УРСР.
168. Зміни у правоохоронній системі УРСР доби «відлиги».
169. Кодифікація права в УРСР у 60-х роках.
170. Кодифікація кримінального права УРСР у 60-і роки.
171. Наростання кризових явищ в економіці і суспільно-політичному житті УРСР другої половини 60–80-і роки.
172. Конституція УРСР 1978 року, її характеристика і значення.
173. Органи влади УРСР за Конституцією УРСР 1978 року.
174. Судова система УРСР після прийняття Конституції УРСР 1978 р.
175. Причини запровадження політики «перебудови» в СРСР.
176. Демократизація суспільного та державного життя в УРСР у роки «перебудови».
177. Зміни в законодавстві УРСР у роки «перебудови».
178. Декларація про державний суверенітет України.
179. Проголошення Української незалежної держави.
180. Зміни в законодавстві України після проголошення незалежності.
181. Конституція України 1996 року, її загальна характеристика і значення.
182. Помаранчева революція, її причини та наслідки.

8.3.Вимоги до оформлення та захисту

Структура ІНДЗ:

- вступ, мета, завдання роботи та основні її положення;
- теоретичне обґрунтування – виклад базових теоретичних положень, законів, принципів, алгоритмів тощо, на основі яких виконується завдання;
- методи історико-правового дослідження зазначаються і коротко характеризуються;
- основні результати роботи подаються з вміщенням по тексту схем, малюнків, моделей, описів, систематизованої інформації та її аналізу;
- висновки;
- список використаних джерел.

Порядок подання та захист ІНДЗ:

1. Підготоване ІНДЗ у вигляді реферату подається з титульною сторінкою стандартного зразка і внутрішнім наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання (обсяг не менше 10 сторінок А4, шрифт ТNR, кегль 14, 1,5 інтервали, поля: ліве – 25 мм; інші 20 мм) можливо з презентацією, але обов'язково з посиланнями на використані джерела.

2. Форма, зміст та обсяг ІНДЗ погоджується із викладачем дисципліни і подається на практичному занятті, або на засіданні наукового гуртка, під час проведення конференції або круглого столу.

3. Оцінка за ІНДЗ виставляється за результатами апробації викладачем до журналу.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

До першої частини дисципліни

1. Бойко І.Й., Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 658 с.
2. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн.: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Одеська національна юридична академія. 5-е вид., перероб. і доп. К.: Істина, 2005. 703 с.
3. Єфремова Н. В. Особливості формування ідеї захисту прав людини у містах-державах Шумеру. Юридичний вісник № 5 2022 р. С. 9–18. URL: <http://yurvisnyk.in.ua/index.php/yuridichnij-visnik-5-2022.html>
4. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки). За редакцією Б. Й. Тищика. Львів, 2006. 384 с.
5. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін.; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків: Майдан, 2020. 618 с.
6. Мамедова А. Е. Система джерел права Туреччини. Правова держава. № 27 (2017). С. 12–19.
7. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків, 2003. 415 с.
8. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн Новий час (XVII-1918 р.): Навч. пос. Львів: Видавництво Світ, 2013. 752 с.
9. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн Новий час (1918 р. –початок ХХІ ст.): Навч. пос. Львів: Видавництво Світ, 2016. 720 с.
10. Тищик Б. Й. Польща: історія держави і права (Х – початок ХХІ ст.). Львів: Видавництво Світ, 2012. 512 с.
11. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час): Навч. пос. Львів: Видавництво Світ, 2006. 696 с.
12. Тищик Б. Й. Сполучені Штати Америки: історія держави і права (ХV – початок ХХІ ст.). Львів: Видавництво Світ, 2020. 552 с.

13. Тищик Б. Й. Франція: історія держави і права (IX – початок ХХІ ст.). Львів: Видавництво Світ, 2018. 368 с.
14. Тищик Б. Й. Велика Британія: історія державності і права (І ст. до н.е. початок ХХІ ст.). Львів: Світ, 2017. 352 с.
15. Тищик Б. Й. Історія держави і права Італії. (Новітній час: 1918 – початок ХХІ ст.). Текст лекцій. Львів: Видавничий центр юрид. ф-ту ЛНУ ім. Ів. Франка, 2013. 376 с.
16. Тищик Б. Й. Німеччина: історія державності і права (IX ст. початок ХХІ ст.). Львів: Тріада плюс, 2011. 390 с.
17. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн/ За ред. чл.- кор. АПН України В. Д. Гончаренка. У 2-х томах. Київ: Ін Юре, 1998. 607 с.

До другої частини дисципліни

1. Аніщук Н. В., Горяга О. В. Взаємодія гендерної історії з історією держави і права. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 748–750. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/178.pdf
2. Аніщук Н. В., Горяга О. В. Впровадження гендерного підходу в історії держави і права / Право та державне управління.– 2023. № 2. С. 424–428. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/61.pdf
3. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.): Навч. пос. для студентів вищ. навч. закладів. Л.: Вид. центр Львівського нац. ун-ту, 2013. 904 с.
4. Горяга О. В., Остапенко Т. О. Загальнокримінальні засади дослідження системи законодавства про державні злочини на українських землях у післяреволюційний період. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 3. Дніпро, 2022, С. 12–16. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/arkhiv?vd=115> URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv>
5. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України: підручник. Х.: Право, 2021. 472 с.
6. Єфремова Н.В., Корнієнко І. В., Горяга О. В. Порушення права людини на свободу наукової творчості в історичній науці УРСР 1920–1940-х років. Юридичний науковий електронний журнал, 2023. № 7., с. 530–535
7. Єфремова Н.В., Корнієнко І. В. Науково-педагогічна діяльність Миколи Розенталя в умовах політичних утисків і терору

- в СРСР. Юридичний вісник № 2/2023. Одеса: Гельветика. С. 193–204. URL: <http://yurvisnyk.in.ua>
8. Єфремова Н.В., Корнієнко І.В. Проблеми відродження юридичної освіти в Одесі у 1944–1953 роках. Sectoral research XXI: characteristics and features: Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference, February 3, 2023. Chicago, USA: European Scientific Platform. P. 92–95 (243 p.) ULR: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/03.02.2023>
 9. Єфремова Н. В. Особливості організації правозахисного руху з питань захисту прав людини в УРСР на Міжнародній конференції в Тегерані 1968 року. Scientific Collection «InterConf+», 8(137): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» Date of the Conference: December 19–20, 2022 Venue: Rome, Italy (correspondence participation) Number of reports: 49 Participants' countries: Ukraine, Greece, Georgia (Sakartvelo), Uzbekistan, Kazakhstan, Azerbaijan, Tajikistan. P. 186–204. Number of pages: 505. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19–20.12.2022>
 10. Єфремова Н. Брест-Литовський мирний договір та його роль у правовому регулюванні положення військовополонених на території Української Народної Республіки. Scientific Collection «InterConf», (136): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» Date of the Conference: December 16–18, 2022. Venue: Geneva, Switzerland (correspondence participation) Number of reports: 84. Participants' countries: Ukraine, Georgia (Sakartvelo), China (PRC), Tajikistan, Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Armenia P. 256–262. URL: <https://www.interconf.top/archive.html>
 11. Єфремова Н. В. Реформування законодавства про вибори в Австро-Угорщині на початку ХХ століття. Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність: Матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції / Наукові конференції історико-правової проблематики. Вип. 14 / Терлюк І. Я. (упорядкування) / ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Л-Прес, 2022. (219 с.) С. 31–36. (Львів, 2 грудня 2022 р.) [www.https://lpnu.ua/tpk/zbirnyku-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry-repozitoryi-nu-odeska-yuri](https://lpnu.ua/tpk/zbirnyku-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry-repozitoryi-nu-odeska-yuri)

- дична академія». ULR: <https://lpnu.ua/tpk/zbirnyky-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry>
12. Єфремова Н.В., Корнієнко І.В. Історія української юриспруденції. Навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література, 2020. 112 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14771>
 13. Єфремова Н. Права людини та громадянина у конституційних актах Української Народної Республіки. Юридичний вісник № 3/2021. Одеса: Гельветика. С. 7–14. URL: <http://yurvisnyk.in.ua>
 14. Єфремова Н.В., Корнієнко І.В., Долматов І.В., Остапенко Т.О. Історія держави і права України (ч. 1): навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2015. 416 с.
 15. Єфремова Н.В., Долматов І.В., Мокін І.С., Горяга О.В. Історія держави і права України (ч. 2): навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2016. 406 с.
 16. Єфремова Н.В., Тищик Б.Й., Марчук В.Т. Суд та судочинство в Українській Народній Республіці, Українській Державі, Західноукраїнській Народній Республіці та УНР часів Директорії (1917–1920 рр.). Одеса–Львів: «Фенікс», 2007. 276 с.
 17. Історія держави і права України: підручник / В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Румянцев та ін.; за ред. В.Д. Гончаренка. Х.: Право, 2013. 704 с.
 18. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посібник. 5-е видання, випр. і поп. К.: Тов. «Знання», КОО 2006. 437 с.
 19. Томенко М. Україна: історія конституції. Навч. посібник. К.: Генеза, 2015. 144 с.
 20. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2002–2004. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. 464 с.
 21. Остапенко Т.О., Горяга О.В. Загальнокримінальні засади дослідження системи законодавства про державні злочини на українських землях у післяреволюційний період. Актуальні проблеми Вітчизняної юриспруденції. 2022. № 3. С. 12–17.
 22. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2002–2004. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. 558 с.
 23. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Том III. Статут Великого

- князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 2. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с.
24. Тищик Б.Й., Бойко І.Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник. К.: Ін Юре, 2015. 808 с.
 25. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
 26. Трофанчук Г.І. Історія держави та права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 568 с.
 27. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / Упоряд.: І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко; Ред. кол.: П. Сохань (голова), Г. Боряк, В. Брехуненко, І. Бутич (заст. голови), Я. Дашкевич, О. Купчинський, О. Маврін, Ю. Мицик, О. Музичук, О. Романів, В. Смолій, Ю. Шемшученко. Ін. укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; НТШ; Центральний державний історичний архів України. Київ; Львів, 2004. 1118 с.
 28. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти / за ред. В.Д. Гончаренка; уклад.: В.Д. Гончаренко та ін.; Академія правових наук України, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. 2-е вид., переробл. і допов. К.: Ін Юре, 2000. Т. 1: З найдавніших часів до початку XX ст. 2000. 472 с.
 29. Шершенькова В. А. Загальна характеристика кодифікації законодавства УРСР (50–80-ті рр. XX ст.). Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 58–60. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/11.pdf
 30. Шершенькова В. А., Попсуєнко Л. О. Перша кодифікація права в радянській Україні (20-ті рр. XX ст.) Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 82–84. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/20.pdf
 31. Шершенькова В.А., Шершеньков В.С. Кримінальна відповідальність козаків за звичасвим правом. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття. 2022. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/18132>
 32. Шершенькова В. А. Правове регулювання сімейних відносин в Україні (70–80-ті рр. XX ст.). Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: Міжн. наук.-практ. конф. Одеса, 2023. Т. 1. С. 126–129. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/25887>

10. ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет та завдання курсу «Історія держави і права».
2. Утворення ранньофеодальної держави – Київська Русь.
3. Характеристика суспільного ладу Київської Русі.
4. Джерела права Київської Русі та їхня характеристика.
5. Руська Правда, її редакції та характеристика.
6. Поняття злочину за Руською Правдою, класифікація злочинів.
7. Устав Володимира Мономаха 1113 р.
8. Джерела церковного права в Київській Русі: їх класифікація і значення.
9. Причини та наслідки феодальної роздробленості Київської Русі.
10. Характеристика державного ладу Галицько-Волинської держави.
11. Джерела права Галицько-Волинської держави та їх загальна характеристика.
12. Українські землі в складі Великого князівства Литовського та їх правове становище.
13. Кревська унія 1385 р. та її наслідки для українських земель в складі Великого князівства Литовського.
14. Правове становище селян на українських землях XIV – середини XVI ст.
15. Правове становище феодалів на українських землях XIV – середини XVI ст.
16. Судебник Казимира IV Ягеллончика 1468 р.: причини прийняття та його характеристика.
17. Берестейська церковна унія та особливості її ратифікації.
18. Судова реформа 1564–1566 рр.: причини проведення, її суть і значення.
19. Загальноземські привілеї: їх класифікація та значення.
20. Магдебурзьке і Хелмське право та особливості їх застосування в українських землях.
21. Статут Великого князівства Литовського 1529 р., його характеристика і значення.
22. Статут Великого князівства Литовського 1566 р., його характеристика і значення.

23. Статут Великого князівства Литовського 1588 р., його характеристика і значення.
24. Поняття злочину згідно Статутів Великого князівства Литовського.
25. Характеристика і типологія міст в українських землях та правовий статус міського населення в XIV – першій половині XVI ст.
26. Люблінська унія 1569 р., її зміст та значення.
27. Правове становище українських земель у складі Речі Посполитої.
28. Артикули Генріха Валуа 1573 р.
29. «Устава на волоки», її зміст та значення.
30. Характеристика органів влади та управління на українських землях Речі Посполитої.
31. Характеристика суспільного ладу на українських землях Речі Посполитої.
32. Виникнення козацтва на українських землях.
33. Запорізька Січ, її структура і значення.
34. Створення реєстрового козацтва та його правове становище.
35. «Ординація про козаків» 1638 р.: її характеристика і наслідки.
36. Причини і передумови Визвольної війни українського народу 1648–1657 рр.
37. Зборівський мирний договір, його зміст і значення.
38. Відродження української державності в роки Визвольної війни 1648–1657 рр.
39. Білоцерківський договір 1651 р., причини прийняття, його зміст і наслідки.
40. Березневі статті 1654 р., їх характеристика та значення.
41. Органи влади України-Гетьманщини.
42. Перша Малоросійська колегія її компетенція і значення.
43. Друга Малоросійська колегія, її компетенція і значення.
44. Причини і характер урізання політичної автономії України-Гетьманщини московськими правителями.
45. «Переяславські» гетьманські статті: причини появи та їхня характеристика.
46. «Московські» гетьманські статті, причини появи та їхня характеристика.
47. «Пакти і конституції Війська Запорізького» 1710 р.: загальна характеристика і значення.

48. Кодифікація права в Україні-Гетьманщині XVIII ст.
49. Основні риси цивільного права в Україні XVIII ст.
50. Основні риси кримінального права в Україні XVIII ст.
51. Утворення Української Центральної Ради, її склад та діяльність.
52. I Універсал УЦ Ради.
53. Генеральний Секретаріат України: утворення, його склад та компетенція.
54. II Універсал УЦ Ради: його загальна характеристика і значення.
55. Утворення Української Народної Республіки.
56. III Універсал УЦ Ради.
57. IV Універсал УЦ Ради.
58. Конституція УНР 1918 року.: її загальна характеристика і значення.
59. Судова система УНР.
60. Брестська мирна угода: її зміст і значення.
61. Законодавча діяльність УЦ Ради.
62. Земельна реформа в УНР.
63. Закон УЦ Ради «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р.
64. Закон УЦ Ради «Про національну символіку» 12 березня 1918р.
65. Причини падіння УНР.
66. «Грамота до всього українського народу» 29 квітня 1918 р.: її зміст та характеристика.
67. Закони про тимчасовий державний устрій Української Держави 29 квітня 1918 р.: умови прийняття та загальна характеристика.
68. Центральні органи влади в Українській Державі за Павла Скоропадського.
69. Декларація Української Директорії від 26 грудня 1918 р.
70. Універсал Трудового конгресу 23 січня 1919 р.: загальна характеристика і значення.
71. Організація органів влади і управління за Директорії.
72. Загальна характеристика законодавчої діяльності Директорії.
73. Причини поразки українських державницьких змагань 1917–1921 років.
74. Варшавський та Ризький договори: їх зміст і значення.
75. Утворення ЗУНР.
76. Органи влади і управління ЗУНР.
77. Законодавча діяльність ЗУНР.

78. Акт Злуки від 22 січня 1919 р., його зміст та історичне значення.
79. Падіння ЗУНР: причини та наслідки.
80. Система органів влади та управління УСРР.
81. Конституція УСРР 1919 року, її характеристика і значення.
82. Утворення радянської судової системи в Україні (1917–1921).
83. Утворення надзвичайних органів влади в Україні (1917–1920).
84. Становлення радянського права в Україні (1917–1920).
85. Нова економічна політика в УСРР: причини її запровадження та наслідки.
86. Судова реформа 1922 року в УСРР.
87. Утворення радянської прокуратури в УСРР.
88. Утворення радянської адвокатури в УСРР.
89. Система органів влади і управління УСРР після утворення СРСР.
90. Конституція УСРР 1929 року, її характеристика і значення.
91. Кодифікація радянського права в УСРР у 20-х роках.
92. Кодифікація радянського цивільного права в 20-х роках.
93. Кодифікація радянського кримінального права в 20-х роках.
94. Кодифікація радянського сімейного права в 20-х роках.
95. Кодифікація радянського трудового права в 20-х роках.
96. Програма розкуркулення в УСРР, її мета і наслідки.
97. Зміни в державному ладі УСРР в першій половині 30-х років.
98. Судова система УСРР в першій половині 30-х років.
99. Формування надзвичайних каральних органів влади в УСРР у 30-х роках.
100. Конституція УРСР 1937 року, її загальна характеристика і значення.
101. Органи влади та управління УРСР за Конституцією 1937 р.
102. Судова система УРСР за Конституцією 1937 р.
103. Правове становище західноукраїнських земель у 20–30-х роках.
104. Приєднання Західної України до УРСР.
105. Соціально-економічні і політичні наслідки колективізації в Україні у 30-х роках ХХ ст.
106. Пакт Молотова-Ріббентропа, таємний протокол: мета укладення, їх характеристика і наслідки.
107. Зміни в органах влади та управління УРСР у роки Другої світової війни.
108. Органи управління окупаційного режиму в Україні.

109. Зміни в радянському праві в роки Другої світової війни.
110. Приєднання Закарпатської України до складу УРСР.
111. Передача Криму УРСР: причини і наслідки.
112. Органи влади та управління УРСР в перші повоєнні роки.
113. Діяльність УРСР на міжнародній арені після Другої світової війни.
114. Зміни в законодавстві УРСР в перші повоєнні роки.
115. Причини та сутність політики «відлиги» в УРСР.
116. Зміни в правоохоронній системі УРСР в роки «відлиги».
117. Кодифікація права в УРСР у 60-х роках.
118. Кодифікація кримінального права УРСР у 60-і роки.
119. Наростання кризових явищ в економіці і суспільно-політичному житті УРСР другої половини 60–80-х років ХХ ст.
120. Конституція УРСР 1978 року, її характеристика і значення.
121. Органи влади УРСР за Конституцією УРСР 1978 року.
122. Причини запровадження політики «перебудови» в СРСР.
123. Демократизація суспільного та державного життя в УРСР у роки «перебудови».
124. Зміни в законодавстві УРСР в роки «перебудови».
125. Декларація про державний суверенітет України.
126. Проголошення Української незалежної держави.
127. Зміни в законодавстві України після проголошення незалежності.
128. Конституція України 1996 року, її загальна характеристика і значення.
129. Помаранчева революція, її причини та наслідки.
130. Конституційна реформа 2004 р. та зміни державного ладу України 2010 та 2014 років.
131. Революція Гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.): причини і наслідки.
132. Агресія Російської Федерації проти України. Тимчасова окупація Криму.
133. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. як новий етап агресії Російської Федерації проти України.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»	4
2. НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ.....	10
3. ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ	12
4. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	34
5. ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ	42
6. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ	44
7. САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ.....	46
8. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ	61
8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	71
10. ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ	76

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**Навчально-методичні рекомендації
до вивчення дисципліни**

Для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр»,
за спеціальністю 081 «Право»
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

Автори-укладачі:
ЄФРЕМОВА Наталя Володимирівна,
ГОРЯГА Оксана Вікторівна

Електронне видання

Ум-друк. арк. 4,8.
Зам. № 2401–04.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net